

COOB

CONTINU ONDERZOEK BURGERPERSPECTIEVEN

KWARTAALBERICHT

2010 | 3

- Nog steeds weinig zorgen over de eigen portemonnee
- Stemming over politiek negatief door kabinetsformatie
- Veiligheid meer een maatschappelijk dan een persoonlijk probleem
- Gevoel van (on)veiligheid ook een 'kwestie van instelling'
- Burgers zien meer voor- dan nadelen van mondialisering

JOSJE DEN RIDDER, LONNEKE VAN NOIJE EN EEFJE STEENVOORDEN

Sociaal en Cultureel Planbureau

TEN GELEIDE

Dit is het elfde kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en betreft enquête- en focusgroeponderzoek in het derde kwartaal van 2010. Met combinaties van kwantitatief materiaal (antwoorden op gesloten enquêtevragen) en kwalitatief materiaal (gesprekken in focusgroepen en reacties op open enquêtevragen) behandelt hoofdstuk 1 de algemene ontwikkelingen in de maatschappelijke stemming. In hoofdstuk 2 bespreken we de opvattingen over politiek en adviezen aan een nieuw kabinet en in hoofdstuk 3 wordt uitgebreid ingegaan op gevoelens van onveiligheid. Hoofdstuk 4 gaat over opvattingen over de Europese Unie en het verdwijnen van de grenzen. De enquêtegegevens zijn verzameld tussen 7 juli en 9 augustus 2010, ruim na de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni, tijdens formatieopgingen van eerst een paars-plus- en vervolgens een rechts kabinet. In de enquêteperiode was er in de media onder andere veel aandacht voor de formatie en het wereldkampioenschap voetbal. Over het onderzoek is meer informatie te vinden in de Verantwoording achterin en in de daar vermelde studies.

Om de kwartaalberichten op zichzelf leesbaar te houden is enige herhaling uit eerdere COB-kwartaalberichten onvermijdelijk. Er wordt naar verwezen met de kwartaalopgave (COB 2009|4 etc.). In die berichten (beschikbaar op www.scp.nl) is aan de volgende onderwerpen extra aandacht besteed:

- 2008|1: groepen mediagebruikers, institutioneel vertrouwen, Europa en gevoelens van machteloosheid;
- 2008|2: groepen met een verschillende levensinstelling, informatiebronnen voor de regering en maatschappelijke participatie;
- 2008|3: groepen werkenden, economische verwachtingen en persoonlijke toekomstverwachtingen;
- 2008|4: groepen met een verschillende basismotivatie, voorkeuren voor overheidsuitgaven, de financiële crisis en omgangsvormen in de publieke ruimte;
- 2009|1: vrijheid van meningsuiting en Europa;
- 2009|2: opvoeding en gezin en de media over de crisis;
- 2009|3: de economische crisis voor mbo'ers en mkb'ers en politieke onvrede;
- 2009|4: politiek (on-)tevreden en de multiculturele samenleving;
- 2010|1: maatschappelijke tegenstellingen en de relaties tussen jong en oud;
- 2010|2: bezuinigingen en vertrouwen in informatie over klimaatverandering en vaccinatie.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- In de zomer van 2010 is de economie geen punt van zorg. Meer mensen zijn tevreden met de Nederlandse economie dan een kwartaal geleden (73% in plaats van 67%). Ondanks de voorgenomen bezuinigingen maken weinig mensen zich zorgen over hun eigen financiële situatie, ook in vergelijking met andere Europeanen.
- ‘Samenleven, normen en waarden’ blijft de belangrijkste probleemcategorie. Tegelijkertijd is dit ook het punt waar Nederlanders het meest trots op zijn; de vrijheden staan op de tweede plaats. De saamhorigheid rond het WK voetbal wordt als sterk punt genoemd.
- Het vertrouwen in de politiek, dat vorig kwartaal scherp daalde na de val van het kabinet, blijft dit kwartaal onveranderd. Problemen rond politiek en bestuur worden vaker genoemd dan vorig kwartaal, door onvrede over de verkiezingswinst van de PVV en het formatieproces: men vindt dat partijen vooral met zichzelf bezig zijn.
- In focusgroepen blijken burgers vrijwel unaniem negatief over de politiek. De winst van de PVV wordt vooral gezien als een signaal tegen het politieke establishment. Wel heeft PVV-leider Wilders volgens de ondervraagden nu wat te bewijzen.
- Een nieuw kabinet zou zich volgens veel burgers moeten richten op de economische situatie van Nederland en een goede en betaalbare gezondheidszorg.
- Bij het woord ‘onveiligheid’ denken mensen vrijwel altijd aan criminaliteit en nauwelijks aan ongelukken, rampen of terrorisme. Onveiligheidsgevoelens blijken vaak niet het gevolg van persoonlijke negatieve ervaringen. Mensen die wel slachtoffer zijn geweest, blijken zich niet altijd onveilig te voelen.
- Het gevoel van onveiligheid verwijst in sterke mate naar de instelling waarmee mensen de straat op gaan. Mensen die zeggen zich wel eens onveilig te voelen, geven aan niet zozeer bang als wel waakzaam te zijn. Mensen die zich niet onveilig voelen, zeggen vooral hun dagelijks leven er niet door te willen laten beïnvloeden.
- Wie zich onveilig voelt is vaker pessimistisch over de samenleving, vindt in sterkere mate dat respect en normen en waarden in ons land achteruit gaan en heeft minder vertrouwen in de overheid en de rechtspraak.
- De steun voor het lidmaatschap van de Europese Unie is dit kwartaal gedaald van 50% naar 43%, maar nog steeds zijn er meer mensen voorstander van het EU-lidmaatschap dan tegenstander. Voorstanders benadrukken het economische belang van de EU, tegenstanders wijzen op de hoge kosten.
- De meeste Nederlanders vinden niet dat zij nadelen ondervinden van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie. Men ziet zowel voordelen voor Nederland als geheel (goed voor de economie) als voor zichzelf (vrij reizen, gemeenschappelijke munt, gemakkelijker werken met buitenlandse bedrijven).
- Het opleidingsniveau blijkt van grote invloed te zijn op de houding tegenover internationalisering. Hogeropgeleiden hebben vaker een positieve houding dan lageropgeleiden.

1 HOE GAAT HET MET NEDERLAND?

Samenvatting

De tevredenheid met de economie is het derde kwartaal iets toegenomen. Ondanks aangekondigde bezuinigingen maken burgers zich nog geen zorgen over hun financiële situatie. Het vertrouwen in de politiek is na een daling in het vorige kwartaal gelijk gebleven. Het lijstje van grootste problemen wordt wederom aangevoerd door 'samenleven, normen en waarden'. 'Politiek en bestuur' is gestegen naar nummer 2. De saamhorigheid rond het wereldkampioenschap voetbal maakt bij mensen een gevoel van trots los dat we in andere kwartalen niet zien. Gezondheidszorg en economie zouden hoog op de agenda van de Nederlandse regering moeten staan.

In dit hoofdstuk kijken we hoe de stemming in Nederland zich ontwikkelt. Hoe tevreden zijn mensen en hoeveel vertrouwen hebben ze in verschillende instellingen in het derde kwartaal van 2010? Waarover maken Nederlanders zich zorgen en waarop zijn ze trots? Wat zou er hoog op de agenda van de regering moeten staan?

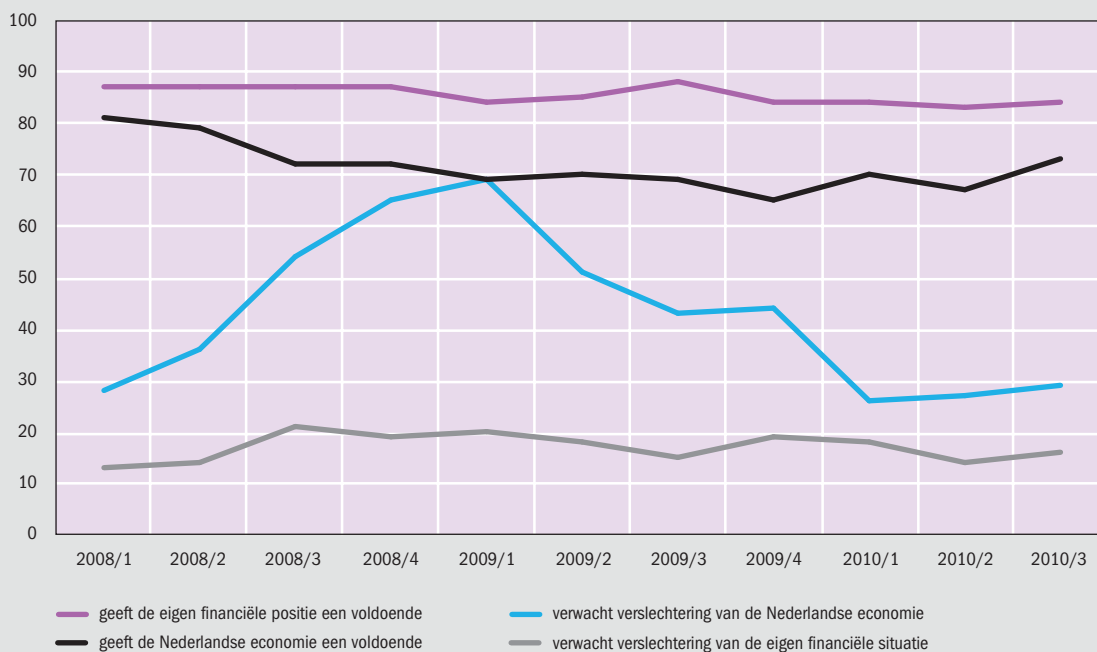
TEVREDENHEID EN VERTROUWEN

De tevredenheid met aspecten van het persoonlijk leven is ook dit kwartaal onverminderd hoog. De gemiddelde tevredenheid met

de vrienden en kennissen, werk, de eigen gezondheid en de buurt ligt tussen de 7,4 en 7,7. Met de samenleving (6,3) en de politiek (5,1) is men minder tevreden. In deze cijfers doen zich vergeleken met vorig kwartaal geen noemenswaardige verschuivingen voor.

Wel zien we in tabel 1.1 een stijging van de tevredenheid met de Nederlandse economie ten opzichte van vorig kwartaal (van 67% naar 73%). Die tevredenheid ligt echter nog altijd lager dan vóór de financiële en economische crisis. De verwachtingen van de economische situatie en de eigen financiële situatie laten

Figuur 1.1 Waarderingen en verwachtingen van de eigen financiële situatie en van de Nederlandse economie^a, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a De voldoende betreffen de percentages mensen die voor hun tevredenheid een 6-10 geven op een schaal van 1-10; de verwachte verslechteringen zijn de percentages mensen die '(veel) slechter' antwoorden op de vraag wat men voor de 'komende 12 maanden' verwacht.

Bron: COB 2008/1 – 2010/3

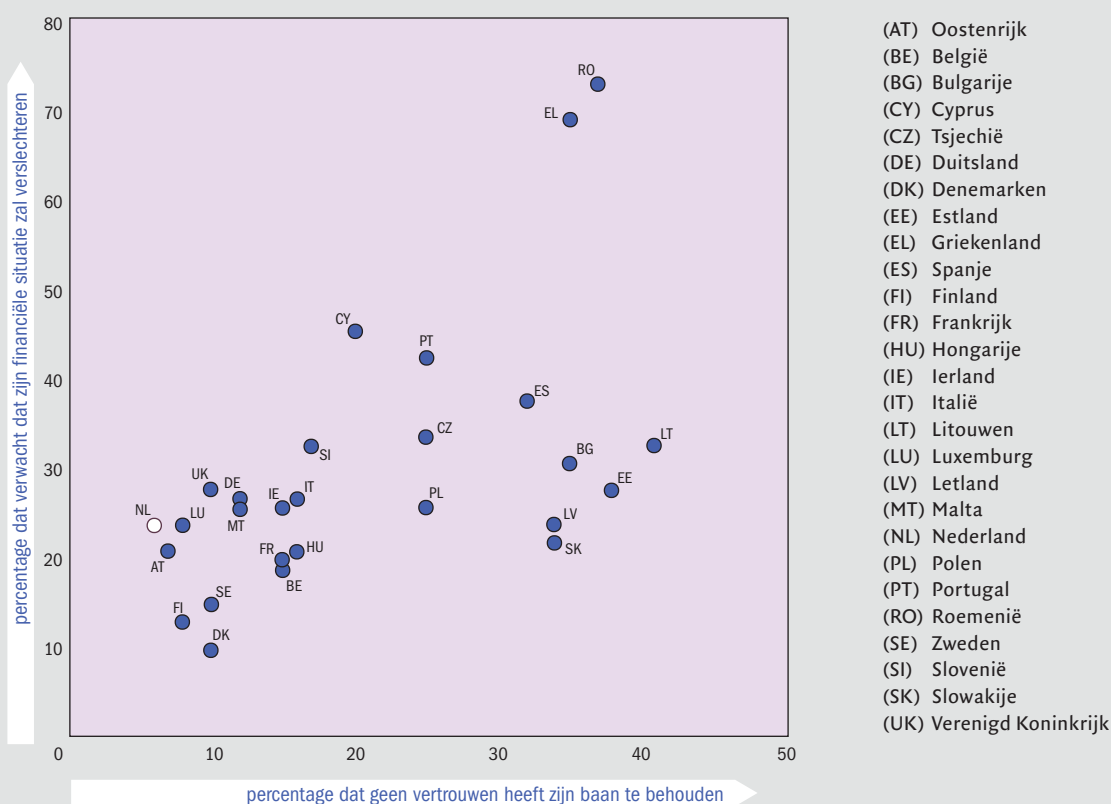
geen veranderingen zien: 29% verwacht een verslechtering van de Nederlandse economie, 16% een verslechtering van de eigen financiële situatie. Ondanks de dreigende bezuinigingen maken burgers zich nog steeds geen zorgen over hun eigen financiën: 84% is voldoende tevreden met de eigen financiële situatie.

In mei 2010 heeft de Europese Commissie onderzoek gedaan naar de percepties van Europeanen van de sociale gevolgen van de economische crisis. Zo is gevraagd naar de verwachtingen van de eigen financiële situatie. In vergelijking met andere Europeanen denken Nederlanders (net als Luxemburgers, Belgen, Oostenrijkers, Denen en Finnen) vaak dat hun financiële positie gelijk blijft. Zweden,

Hongaren, Esten en Letten verwachten vaker dan gemiddeld een verbetering, het merendeel van de Roemenen en Grieken verwacht een verslechtering. Uit ditzelfde onderzoek blijkt dat Nederlanders van alle Europeanen het minst bang zijn om het komende jaar hun baan te verliezen: slechts 6% van de mensen maakt zich hier zorgen over. Ook hier zien we dat Grieken en Roemenen het meest pessimistisch zijn over de eigen toekomst (zie figuur 1.2).

De zorgen over de Nederlandse economie zijn daarmee in de zomer van 2010 niet groot, maar we weten uit eerdere kwartaalberichten dat dit snel kan veranderen als de economische situatie wijzigt.

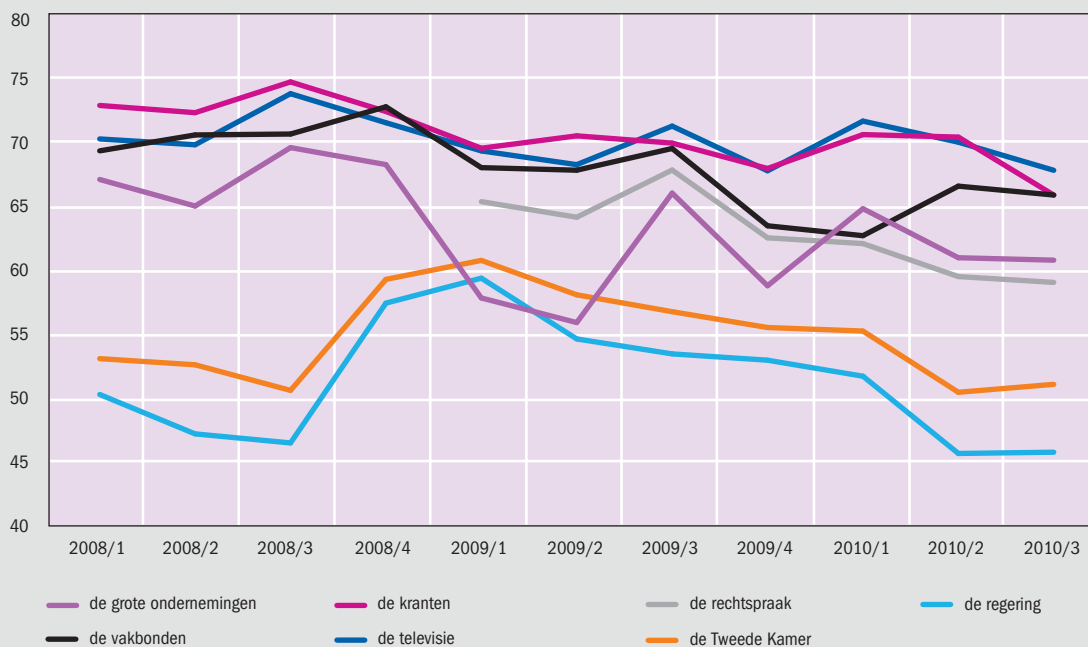
Figuur 1.2 Negatieve verwachtingen van de eigen financiële situatie en het behouden van de baan^a in landen van de Europese Unie, 2010

a Vermeld zijn (op de verticale as) percentages mensen die verwachten dat hun financiële situatie de komende 12 maanden zal verslechteren en (op de horizontale as) percentages mensen die zeggen weinig of geen vertrouwen te hebben dat zij hun baan de komende 12 maanden houden.

Bron: Flash Eurobarometer 289 (mei 2010)

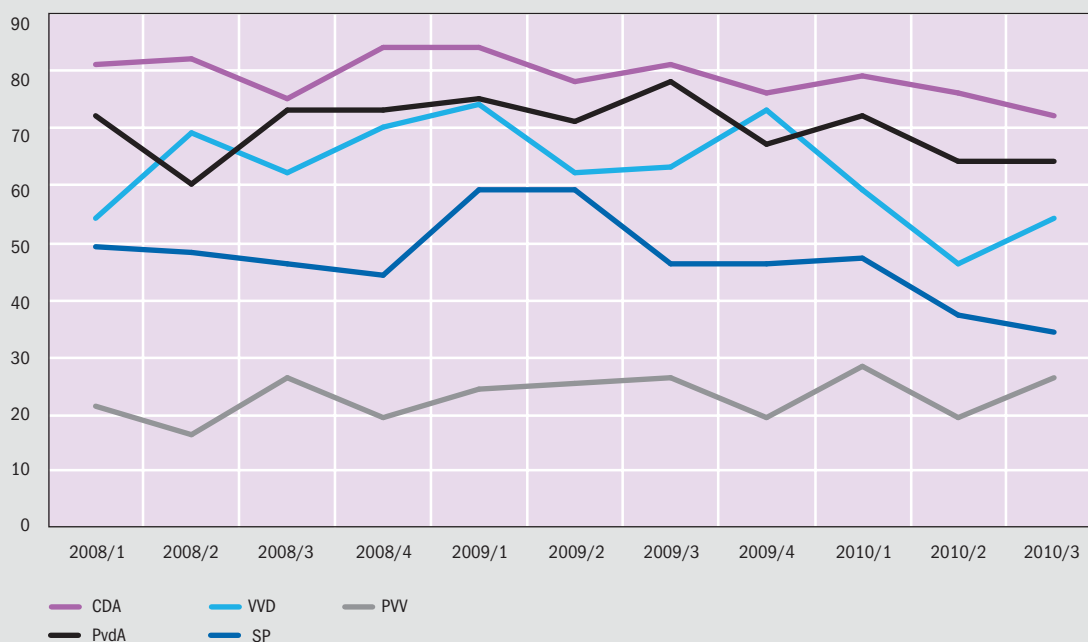
Figuur 1.3 Aandeel van de bevolking met 'voldoende' vertrouwen in zeven instituties,^a bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a Vermeld zijn percentages scores 6-10 op een schaal van 1 (geen enkel vertrouwen) tot 10 (alle vertrouwen) in antwoord op de vraag 'Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instellingen in Nederland?'

Bron: COB 2008/1 - 2010/3

Figuur 1.4 Vertrouwen in de Tweede Kamer naar partijvoorkeur, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

Bron: COB 2008/1 - 2010/3

Het vertrouwen in de politiek, dat vorig kwartaal scherp daalde na de val van het kabinet, herstelt zich dit kwartaal niet. In figuur 1.3 zien we dat het vertrouwen in de Tweede Kamer (51%) en de regering (46%) laag blijft. Erg verwonderlijk is dat niet, aangezien de regering onveranderd demissionair is. Nieuwe verkiezingen voor de Tweede Kamer leidden in ieder geval niet tot een hernieuwd vertrouwen in dit instituut. Opvallend is wel dat het politieke vertrouwen bij de winnaars van de verkiezingen iets is gestegen (zie figuur 1.4). Dit kwartaal hebben meer aanhangers van VVD en PVV vertrouwen in de Tweede Kamer dan vorig kwartaal, maar het niveau ligt nog steeds aanzienlijk lager dan tijdens de financiële crisis. Veel CDA-stemmers hebben nog steeds vertrouwen in de Tweede Kamer en de

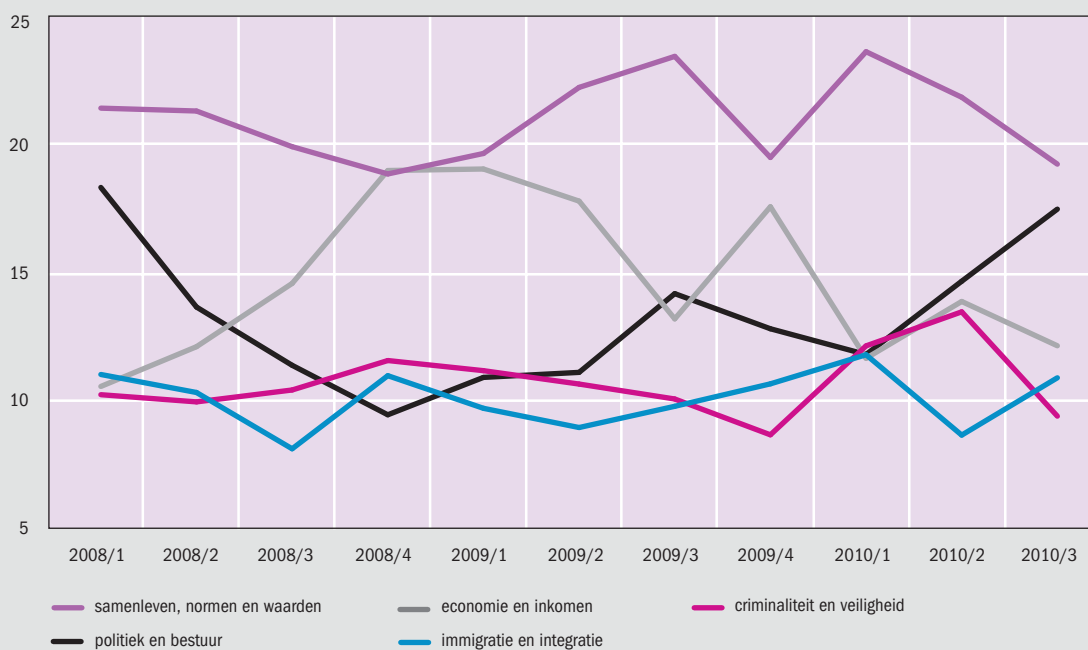
regering, maar dat aantal daalt gestaag. Het aantal SP'ers met vertrouwen in de Tweede Kamer daalt sneller.

Het vertrouwen in kranten en televisie is dit kwartaal gedaald, maar het vertrouwen in beide instituten blijft nog steeds hoger dan het vertrouwen in ondernemingen, de rechtspraak of de politiek. Het vertrouwen in vakbonden, de rechtspraak en grote ondernemingen is ten opzichte van vorig kwartaal nauwelijks gewijzigd.

PROBLEMEN, STERKE KANTEN EN DE POLITIEKE AGENDA

Elk kwartaal vragen we mensen kort in hun eigen bewoordingen te beschrijven wat zij zien als de belangrijkste problemen en sterke punten

Figuur 1.5 Ontwikkelingen in het maatschappelijke probleembesef:^a de vijf belangrijkste categorieën onderwerpen in het derde kwartaal van 2010, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a 'Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat?' Respondenten konden telkens maximaal vijf onderwerpen noemen. Achteraf zijn de onderwerpen ingedeeld in zestien categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee (het gewicht van een onderwerp is omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen).

Bron: COB 2008/1 – 2010/3

ten van Nederland.¹ Het blijkt wederom gemakkelijker om problemen te noemen dan sterke punten: 87% van de respondenten noemde een of meer problemen, 65% noemde een of meer onderwerpen die goed gaan en 81% noemde een of meer agendapunten. Gemiddeld (dus inclusief de mensen die geen onderwerpen naar voren brengen) noemt men 2,9 problemen en 1,6 sterke punten.

‘Samenleven, normen en waarden’ is nog altijd het meest genoemde maatschappelijke probleem, al is het aantal vermeldingen de laatste twee kwartalen afgenomen (zie figuur 1.5). De aandacht voor politiek en bestuur is in deze kwartalen juist toegenomen. De oorzaak is tweeledig: vaker wordt de PVV of Geert Wilders genoemd als probleem, anderen vinden juist dat Wilders te vaak wordt genegeerd (zie ook hoofdstuk 2). Bovendien worden de verkiezingsuitslag en de formatie vaak geproblematiseerd, op uiteenlopende manieren. De een vindt dat de verkiezingsuitslag wordt genegeerd, de ander dat de formatie te lang duurt, een derde dat er te veel politieke verdeeldheid is.

“Je moet stemmen, maar ze doen er niks mee.”

“Dat er geen kabinet te vormen is.”

“Dictatuur van de democratie.”

“Geen gezamenlijk doel politiek.”

Problemen met ‘economie en inkomen’ worden dit kwartaal aanzienlijk minder vaak genoemd dan tijdens het begin van de financiële crisis. Voor ‘immigratie en integratie’ is dit kwartaal meer aandacht. Het thema ‘criminaliteit en veiligheid’ staat altijd in de top vijf van meest genoemde problemen, ook al is het dit

kwartaal iets minder. In hoofdstuk 3 gaan we uitgebreid op dit thema in.

Bij de onderwerpen die mensen juist goed vinden gaan (figuur 1.6) komt de categorie ‘Nederlandse symbolen’ voor het eerst in de top vijf. In deze categorie brengen we trefwoorden onder die te maken hebben met wat ‘typisch’ Nederlands is: het gaat dan vaak over verwijzingen naar het koningshuis of nationale sporters. Aan dat laatste element is de stijging van deze categorie te danken: veel mensen noemen het wereldkampioenschap voetbal als een punt van trots. Overigens niet zozeer vanwege de prestaties van het Nederlands elftal als wel vanwege de saamhorigheid en eensgezindheid. Net als het vorige kwartaal zijn ‘samenleven, normen en waarden’ en ‘vrijheden’ de twee meeste genoemde positieve kanten van de Nederlandse samenleving. De gezondheidszorg en het sociale stelsel maken de top vijf vol.

‘Samenleven, normen en waarden’ is dus zowel het meest negatieve als het meest positieve punt dat burgers naar voren brengen over de Nederlandse samenleving. Het aantal genoemde problemen is echter wel veel groter dan het aantal genoemde sterke punten. Mensen vinden dat er op dit gebied veel dingen (groeibende onverdraagzaamheid, agressie, individualisme, respectloosheid, discriminatie) slecht gaan, maar ze zijn over een aantal andere zaken (saamhorigheid, openheid, nuchtere mentaliteit) wel tevreden.

Figuur 1.7 laat de ontwikkelingen van de politieke prioriteiten zien. In vergelijking met het eerste kwartaal van 2010 vragen meer mensen aandacht voor ‘zorg en vergrijzing’. Ook ‘inkomen en economie’ is een belangrijk agendapunt. ‘Criminaliteit en veiligheid’ noemt men iets minder vaak dan in het eerste kwartaal, maar het punt staat nog steeds in de top drie van aandachtspunten voor de regering. Andere belangrijke prioriteiten zijn ‘integratie en immigratie’ en ‘politiek en bestuur’.

¹ De antwoorden op deze vragen brengen we achteraf onder in zestien categorieën. We beperken ons hier tot de categorieën die in het derde kwartaal van 2010 de ‘top vijf’ per vraag vormden en laten daarvan de ontwikkelingen zien sinds het eerste kwartaal van 2008. Bij beide vragen kon men maximaal vijf onderwerpen noemen. Wie niets noemt, blijft in het volgende buiten beschouwing. Aan alle anderen wordt hetzelfde gewicht toegekend en dat wordt verdeeld over het aantal onderwerpen dat bij een vraag wordt genoemd (als iemand maar een onderwerp noemt, telt dat vijf maal zo zwaar mee als een onderwerp van iemand die er vijf noemt). Zo krijgen we voor elke categorie het aandeel in wat men korthedshalve zou kunnen aanduiden als het maatschappelijk probleembesef, de nationale trots en de publieke agenda.

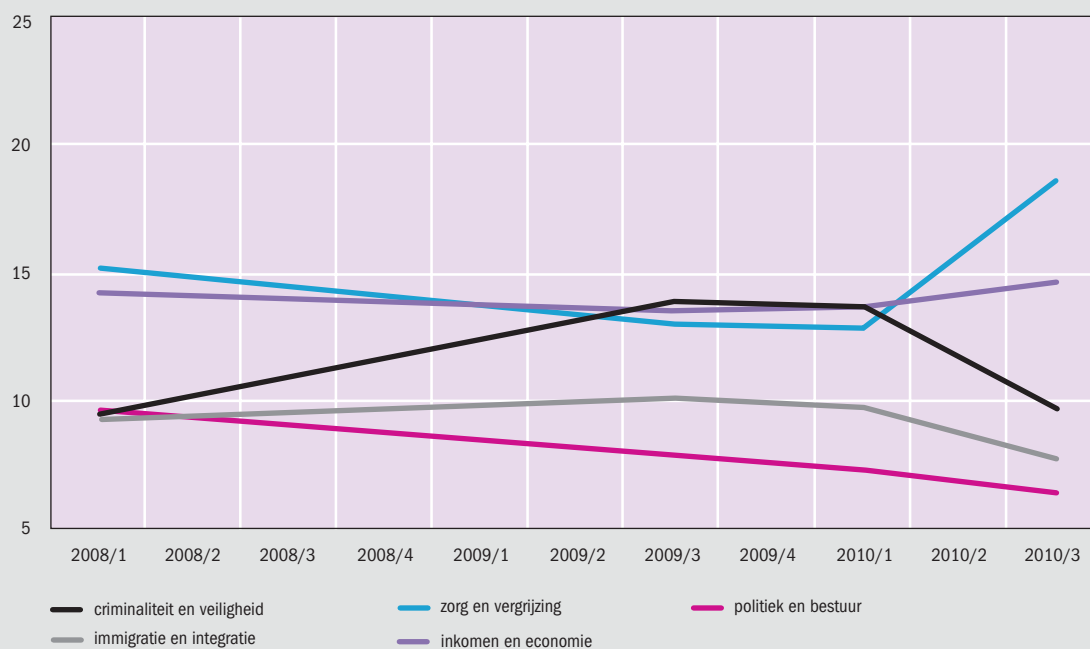
Figuur 1.6 Ontwikkelingen in de nationale trots:^a de vijf belangrijkste categorieën onderwerpen in het derde kwartaal van 2010, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a 'En wat vindt u juist goed in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?' Zie toelichting figuur 1.3. 'Nederlandse symbolen' zijn pas sinds het eerste kwartaal van 2009 een aparte categorie; voorheen waren ze ondergebracht in de categorie 'overig'.

Bron: COB 2008/1 – 2010/3

Figuur 1.7 Ontwikkelingen in de politieke agenda:^a de vijf belangrijkste categorieën onderwerpen in het derde kwartaal van 2010, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a 'Wat zou u hoog op de agenda van de Nederlandse regering willen hebben? Het kan gaan om onderwerpen die veel meer aandacht moeten krijgen of heel anders aangepakt moeten worden'. Zie toelichting figuur 1.3.

Bron: COB 2008/1 – 2010/3

2 OPVATTINGEN OVER POLITIEK EN ADVIEZEN AAN EEN NIEUW KABINET

Samenvatting

De behoefte aan sterke leiders is groter dan vorig jaar: 37% vindt dat het land beter kan worden overgelaten aan enkele krachtige leiders, tegen 28% in 2009. In focusgroepen en toelichtingen van de enquête praten mensen steeds vaker over veranderingen van het democratisch systeem van evenredige vertegenwoordiging. Zij denken dat het huidige systeem niet goed werkt vanwege de hoeveelheid kleine partijen, coalitievorming en de noodzaak van compromissen. De winst van de PVV roept discussie op in de focusgroepen. Voorstanders roemen Wilders' duidelijke taal, tegenstanders laken het 'lage niveau' van zijn ideeën. De adviezen van burgers aan een nieuw kabinet gaan net zoals vorig kwartaal vooral over de economie en de zorg. Andere belangrijke onderwerpen zijn integratie, criminaliteit en veiligheid en onderwijs.

We zagen in figuur 1.2 al dat het vertrouwen in de Tweede Kamer en de regering de laatste twee kwartalen, toen het kabinet demissionair was, lager is dan daarvoor. Hoe wordt er in zo'n periode over politiek gepraat? Zijn mensen er eigenlijk mee bezig? In dit hoofdstuk staan we stil bij enkele opvattingen over politiek en de manier waarop 'de politiek' in de focusgroepen aan bod komt. De gesprekken vonden dit kwartaal plaats tijdens de formatie van paars-plus. Ook besteden we aandacht aan de adviezen van burgers aan een nieuw kabinet.

Allereerst kijken we naar cijfers over politieke stellingen in tabel 2.1. Vorig kwartaal zagen we, naast een daling van het politieke vertrouwen, een stijging van de politieke onvrede. Meer mensen waren het eens met de stelling dat politici onbehoorlijk met elkaar omgaan en meer mensen hadden behoefte aan sterke leiders. Dit kwartaal daalde juist het percentage mensen dat vindt dat politici onbehoorlijk met elkaar omgaat (van 46 naar 41). De val van het kabinet, waaraan we de stijging vorig kwartaal toeschreven, lijkt dus alweer iets naar de achtergrond verdwenen. De steun voor de stelling dat het goed zou zijn als het bestuur van dit land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders is wel even groot gebleven (37%). In het tweede en derde kwartaal van 2010 zijn voor het eerst sinds begin 2008 meer mensen het eens met deze stelling dan oneens. Ook in de focusgroepen beginnen de deelnemers over het gebrek aan leiderschap wanneer ze het hebben over de maatschappij en de politiek.

A: *"De mensen worden ook steeds meer ontevreden omdat ook het leiderschap niet echt functioneert, dat straalt ook naar de burgers toe."*

B: *"[...] Ik ben er wel van overtuigd dat sterk leiderschap, en dan in de goede zin van het woord, bijdraagt aan een grote harmonie in de samenleving. Vorige week hadden we het WK en ik zie een glimp van Mandela en het hart begint te kloppen. Ik bedoel: die man is zo bindend geweest in een land dat veel grotere problemen had dan Nederland. Dat is sterk leiderschap en daar zijn we de afgelopen jaren ook niet goed mee bedield geweest."*

Opvallend genoeg is na de verkiezingen het percentage mensen dat meent geen enkele invloed te hebben op wat de regering doet toegenomen van 55% naar 58%. De verkiezingen hebben hier dus geen positieve rol gehad. Bij de overige stellingen zien we geen noemenswaardige veranderingen.

HOE ER OVER POLITIEK WORDT GESPROKEN IN DE FOCUSGROEPEN

In de focusgroepen kunnen mensen tijdens een introductierondje vertellen waarover ze zich zorgen maken en welke kant het volgens hen op gaat met Nederland. In sommige groepen begint iemand dan meteen al over de politiek (meestal in negatieve zin), in andere groepen komt de politiek pas aan bod als de gespreksleider er over begint.

Mensen verwachten niet veel van de politiek. Zij lijken gelaten te zijn over het wel en wee in Den Haag; 'daar hebben wij niets mee te maken en kunnen we niets aan doen'. Dat wil niet zeggen dat de politiek hen onberoerd laat. Er is verontwaardiging, soms op heftige toon, over geldverslindende en weinig efficiënte projecten van de overheid. Ook de manier waarop nu een kabinet wordt samengesteld laat veel te wensen over. Het is elke partij voor zich en het

Tabel 2.1 Reacties op stellingen over de politiek,^a bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

	2008/1-2	2008/3-4	2009/1-2	2009/3-4	2010/1	2010/2	2010/3
'De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.'							
• (zeer) oneens	21	21	22	22	23	26	20
• (zeer) eens	37	35	33	34	36	37	36
'De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen.'							
• (zeer) oneens	34	31	29	31	33	33	30
• (zeer) eens	27	26	31	28	27	29	30
'Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.'							
• (zeer) oneens	20	15	19	19	19	20	17
• (zeer) eens	57	60	55	55	57	55	58
'Politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om.'							
• (zeer) oneens	18	19	21	20	20	14	21
• (zeer) eens	38	34	36	35	39	46	41
'Het zou goed zijn als het bestuur van dit land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders.'							
• (zeer) oneens	42	41	41	41	37	33	35
• (zeer) eens	27	29	29	28	33	37	37
'Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken.'							
• (zeer) oneens	20	19	22	22	21	21	21
• (zeer) eens	48	50	45	46	48	50	50

a De antwoorden tellen met de neutrale antwoordmogelijkheid en 'ik weet het niet' op tot 100%.

Bron: COB 2008/1 - 2010/3

landsbelang is ver te zoeken. Een aparte plaats nemen Geert Wilders en de pvv in. Zo eensgezind als men is over bovengenoemde politieke problemen, zo verdeeld is men over de pvv. Waar de een de pvv ziet als de enige positieve beweging in Den Haag, die begrijpelijke taal spreekt en duidelijke standpunten inneemt, ziet de ander de partij van Geert Wilders als een teken van ernstige polarisatie in Nederland. In de focusgroepen gaan deze twee kampen echter heel rustig met elkaar in gesprek. Het gaat dan vaak over de manier waarop Wilders te werk gaat, die, zo zien ook zijn tegenstanders, inderdaad veel makkelijker te volgen is voor gewone mensen. Zijn standpunten, met name over de islam, worden zelden expliciet aan de

orde gesteld. 'Hij heeft op sommige punten wel gelijk hoor', 'ja, maar de manier waarop vind ik niks'. Onderstaande discussie in een lageropgeleide groep in Amsterdam laat zien hoe men over de winst van Wilders praat:

A: "Ik snap die Wilders niet hè, het niveau van die man is zo laag. Dan denk ik waar zit ons verstand, van de Nederlanders."

B: "Ja, maar de mensen zijn ontevreden! Ze pakken de laatste strohalm!"

A: "Ik denk heus wel, met bepaalde dingen heeft hij gelijk, maar dan..."

C: "Ja, maar dat hebben alle partijen."

D: "Je kijkt naar wat er in jouw straatje past, een middenstander stemt VVD."

A: "Ja, maar het niveau..."

- D: "Ja, nou laat maar een frisse wind waaien."
 F: "Sommige mensen doen het expres, hè, om de andere mensen zoals jij dwars te zitten."
 D: "Nou, niet om dwars te zitten, maar laat er maar eens wat nieuws komen."

Moderator: Heeft er iemand op hem gestemd trouwens?

- D: "Ja, ik heb op hem gestemd. En niet omdat ik het met alles eens was met hem, maar omdat ik dacht: laat hem het maar eens proberen. Laat hem het eens waarmaken [...]. Hij heeft het beloofd."
 G: "Ja, hij heeft goeie punten hoor."

Moderator: Dus jij (D) was wel blij met de uitslag?

- D: "Ja, maar laat hem het nu maar waar gaan maken, hij heeft het beloofd."
 B: "Dat kan hij toch niet?"
 D: "Nee, maar toen Balkenende aan de macht kwam, wat kwam daarvan terecht?"
 A: "Jullie zullen me wel uitlachen, maar ik vond ze allemaal zo verknipt, ik heb op de Partij voor de Dieren gestemd."
 C: "Ja ik ook."
 D: "Ja, maar als je niet stemt dan gaat het naar de grootste partij, dus dat is toch prima."
 H: "Ik heb GroenLinks gestemd. Ik had eigenlijk gehoopt op meer zetels op links."

De rechtse kiezers vinden het niet democratisch om de PVV buiten de regering te houden. Ze zien dit als een teken dat de politiek niet naar kiezers luistert, terwijl die juist op de PVV zouden hebben gestemd om te zorgen voor iets nieuws.

"Nee, er wordt helemaal niet geluisterd. Het is een optelsom van allerlei stemmen en daar moet een regering uit komen. Er worden partijen uitgesloten, bijvoorbeeld Wilders."

(Amsterdam, groep lageropgeleiden)

De meeste focusgroepeelnemers hebben overigens weinig vertrouwen dat een volgend kabinet zijn termijn wel zal uitzitten. Opvallend is dat mensen zowel dit als vorig kwartaal hun ontevredenheid over de politiek ook verwoordden met opmerkingen over de moeilijkheden van een politiek systeem met evenredige vertegenwoordiging en een meerpartijensstelsel. Daarbij gaat het dus over de inrichting van de representatieve democratie: het aantal

partijen, de coalitievorming en het sluiten van compromissen. Sommige mensen hebben het idee dat dit systeem niet goed werkt.

"We zijn elke keer teleurgesteld over de politiek omdat we misschien wel zulke hoge verwachtingen hebben, en dat spreken ze [de politiek] misschien ook zelf wel uit. [...] We leven in een land waar een palet aan partijen zijn en we moeten toch een coalitie smeden en we moeten concessies doen en dat leidt er toe dat er teleurstellingen zijn. Er wordt een compromis gemaakt waar alle partijen mee kunnen leven en dan is iedereen teleurgesteld."

(Apeldoorn, groep lageropgeleiden)

"In Engeland en Canada moeten ze binnen twee dagen een premier benoemen. Het Hollandse model is inderdaad dat je compromissen moet zoeken met een stuk of wat. En af en toe heb je behoefte aan een sterkere figuur, dus die daar, zeg maar, het goede voor heeft."

(Apeldoorn, groep hogeropgeleiden)

"Ik denk dat we naar een ander systeem moeten met al die snipperpartijtjes. Je blijft zo knoeien hiermee." (Amsterdam, groep lageropgeleiden)

In de groepen in Apeldoorn maakt een deel van de mensen zich vooral zorgen over de bezuinigingen van een nieuw kabinet. Ze verwachten dat hun koopkracht behoorlijk zal gaan dalen en dat de crisis nog niet voorbij is. Men vindt de bezuinigingen ook helemaal niet eerlijk: er gaat geld naar de banken en naar Griekenland en Nederland moet daar voor opdraaien:

- A: "Er wordt te veel verwacht van de mensen. Als ik jou straks 100 euro geef, dan kan ik moeilijk bij hem aankloppen als ik die 100 euro terug wil. Want zó redeneert de regering. Ze geven de banken miljarden en de banken hebben er een puinhoop van gemaakt en wij moeten het terugbetalen."
 B: "Hij zegt wel de banken, maar het is ook het Griekenland-verhaal. [...] De zorg gaat achteruit, het onderwijs [...]. Een stukje ontwikkelingshulp vind ik belangrijk, want wij zijn een rijk land [...], maar kijk dan wel hoe je investeert en hoeveel, want dat ligt buiten proportie."

C: "Ze komen altijd bij ons terecht."

Iemand anders is bang dat de nadruk op de economische crisis ten koste zal gaan van de aandacht voor zorg en onderwijs:

- D: "Ze zijn zo bezig met die economische crisis en ik ben zo bang dat ze mensen in de zorg een beetje vergeten [...]. Ik ben bang dat het ten koste gaat van de mensen en de zorg en het onderwijs."

ADVIEZEN VAN BURGERS AAN EEN NIEUW KABINET

Net als in het vorige kwartaal hebben we een deel van de respondenten gevraagd wat zij een nieuw kabinet willen meegeven. De meeste adviezen gaan wederom over de inhoud van het beleid (60%); 28% van de adviezen gaat over de stijl en samenstelling van een nieuw kabinet en 11% behandelt beide onderwerpen.

De inhoudelijke aandachtspunten zijn dit kwartaal erg vergelijkbaar met vorig kwartaal. De meeste adviezen gaan over de economie, bezuinigingen of de inkomensverdeling.

“De financiële situatie in goede banen leiden met gevolg dat de consument weer vertrouwen krijgt en daardoor de economie verbeteren kan.”

“Een goede balans vinden tussen bezuinigingen die nodig zijn, maar ook investeren in de economie om Nederland verder te helpen”

“Gezien de economische situatie in de hele wereld, het hoofd boven water houden. Werkgelegenheid stimuleren.”

“Bezuinigen zal moeten gebeuren, maar doe het dan verstandig. Blijf van de studiefinanciering, het onderwijs, de zorg en de veiligheid (politie, brandweer) af en ga liever meer belasting innen op de belachelijk hoge lonen en bonussen van topmannen. Laat de gewone burger buiten schot.”

“Zorg voor een betere en eerlijkere verdeling van de rijkdom in Nederland.”

Het tweede punt waarvoor men aandacht vraagt is goede en betaalbare zorg. Daarna komen onderwerpen als integratie, criminaliteit en veiligheid, onderwijs en de samenleving.

“Zorg voor een goede en betaalbare zorg.”

“Onderwijs, gezondheidszorg, ouderenzorg, politie, jeugdzorg.”

“Probeer de criminaliteit van de kleine groep allochtonen aan te pakken. Probeer meer geld vrij te maken voor de gezondheidszorg. Probeer het onderwijs, met name het mbo, weer op de rit te krijgen.”

“Terugdringen van criminaliteit, aanpakken van allochtone jongeren die ontsporen. Herstel van normen en waarden.”

39% van de adviezen gaat niet (alleen) over een inhoudelijk beleidsterrein, maar richt zich op de stijl of samenstelling van een nieuw kabinet. Dat laatste element is nieuw in vergelijking met vorige keer, toen het onderzoek vóór de verkiezingen plaatsvond. De meeste mensen

die een advies geven over de samenstelling van een nieuw kabinet vinden dat de PVV daarin zitting moet nemen. Anderen wijzen op het belang van goede samenwerking en vinden dat alle partijen water bij de wijn moeten doen.

“Dat het is samengesteld volgens de wensen van het volk. Als er een enorme hoeveelheid mensen op PVV stemt en die partij wordt als een klein kind terecht gewezen... Wat heeft stemmen dan voor zin? VVD-stemmers wilden meer rechts en hun wens wordt totaal genegeerd.”

“Zet alle verschillen aan de kant en ga de boel met z'n allen aanpakken. Hou op met elkaar vliegen af te vangen en gedraag je als iemand die zijn eigen huishouden moet regelen, dus let op de centen en denk na voordat je iets doet en laat je informeren door deskundigen en geen vriendjespolitiek bedrijven. Normen en waarden beginnen bij jezelf, dus ook bij de politiek.”

De lastige formatie wordt nogal eens aangegrepen als illustratie dat politici niet naar burgers luisteren. In vergelijking met het vorige kwartaal zijn er minder verwijzingen naar ruzies, maar men ziet van een volgend kabinet wel graag een duidelijk en daadkrachtig optreden.

“Wat we vooral nodig hebben is daadkracht: duidelijk beleid uitzetten en uitvoeren. Niet teveel gesteggel over details zou fijn zijn.”

“Denk aan het algemeen belang en niet aan het persoonlijk of partijbelang.”

Zoals altijd als we vragen naar toelichtingen in de enquête is de lengte en toon van de antwoorden heel verschillend. Sommige mensen antwoorden kort en krachtig, anderen komen met tienpuntenplannen en weer anderen laten zich meevoeren door hun eigen betoog. Dat laatste gebeurt in het volgende citaat, waarbij iemand een aantal adviezen geeft die we ook in andere toelichtingen terugvinden en zich gaandeweg steeds meer opwindt:

“Denk eens aan de mensen die jullie gekozen hebben en wiens geld jullie gaan besteden. [...] Zorg dat het weer goed wordt voor al die mensen die van ellende naar de voedselbank moeten of op de gratie van anderen moeten vertrouwen. Pak diegenen die al deze financiële ellende veroorzaakt hebben, haal daar ons geld weer vandaan en geef het terug aan die er voor gewerkt hebben [...]. Pak ze aan, bevrozen die bankrekeningen! En terug ermee en deze keer verdelen onder Nederlanders die proble-

men hebben i.p.v. de rest van de wereldbevolking te spekken die Nooit of te nimmer ook maar 1 duppie terugbetalen (weten jullie het nog ons prachtige duppie). Ook zoiets: terug die gulden!!!! en dan bedoel ik ook 1 gulden en niet de prijzen automatisch maar verdubbelen omdat wij terug moeten van de euro 1 om 1 en niet anders. O, wat waren de partijen verbaasd dat Wilders zoveel stemmen had VORIG JAAR maar te dom om de waarschuwing uit het volk te begrijpen want dat was het een WAARSCHUWING!!!! MAAR NEE!!! gewoon lekker doorgaan met prutsen en wat krijg je dan !!??, tja. Wie was ook alweer de GROTE WINNAAR? Zo zie je maar dat al die partijen ons lekker naar de mond praten maar uiteindelijk laten zij ons vallen. En trouwens welke regering!!! Hahaahh, op dit moment is het Binnenhof net een kleuterschoolruzie om wie de paarse lollie krijgt!!! Misschien moet de tik op de vingers maar weer ingevoerd worden (de politieke vinger wel te verstaan). Tjonge, nu ik dit met een verhit rood hoofd zit te tikken merk ik dat ik eigenlijk bozer ben dan dat ik ooit wilde toegeven [...].³⁹

3 HET GEVOEL VAN ONVEILIGHEID

Samenvatting

Mensen relateren hun gevoel van veiligheid vrijwel altijd aan mogelijk slachtofferschap van criminaliteit, zoals inbraak, beroving of mishandeling. Aan andere vormen van onveiligheid, zoals ongelukken, natuurrampen, oorlogen of terrorisme, wordt niet of nauwelijks gedacht. Onveiligheidsgevoelens spelen vooral op wanneer mensen zich alleen in het donker op verlaten terrein begeven en in de buurt van groepjes jongeren. Onveiligheidsgevoelens komen lang niet altijd voort uit negatieve ervaringen die mensen zelf met criminaliteit hebben. Vaak zegt het meer over de instelling waarmee ze de straat opgaan, over de mate waarin ze stilstaan bij de mogelijke risico's en of ze bereid zijn hun leven hierdoor te laten beïnvloeden. Mensen die zich wel eens onveilig voelen, hebben een negatiever beeld over de ontwikkeling van de criminaliteit en de normen en waarden in Nederland. Ook hebben zij minder vertrouwen in de overheid en de rechter. Of mensen zich nu wel of niet onveilig voelen, criminaliteit wordt bovenal als maatschappelijk probleem ervaren. Men heeft er in de eigen omgeving of het eigen leven weinig ervaring mee, maar criminaliteit leidt volgens de ondervraagden niettemin tot veel maatschappelijke ergernis en hoge kosten. Als tekortkomingen in de maatschappij die criminaliteit in de hand werken ziet men ouders die te druk zijn om hun kinderen op te voeden en te lage straffen.

Criminaliteit bleek dit jaar weer het belangrijkste verkiezingsthema, op bezuinigingsmaatregelen na. Spotjes van verschillende politieke partijen brachten in beeld hoezeer Nederland is vervallen tot een maatschappij waarin oude vrouwtjes de straat niet meer op durven. De Tweede Kamer heeft de afgelopen jaren heel wat spoeddebatten over criminaliteit gevoerd. Toch is de totale misdaad in Nederland tussen 2002 en 2008 gedaald, zowel volgens slachtofferenquêtes als volgens politiecijfers. Tussen 2008 en 2009 is de criminaliteit over het geheel genomen stabiel gebleven.¹

Desondanks heerst in de samenleving een breed gedragen idee dat de criminaliteit toeneemt en dat mensen zich steeds onveiliger voelen. Het onderzoek Culturele Veranderingen (SCP) laat zien dat een ruime meerderheid van de Nederlanders denkt dat de misdaad de laatste tijd is toegenomen. Begin jaren tachtig en negentig ging het zelfs om meer dan 90% van de bevolking. Vanaf begin deze eeuw neemt dit aandeel sterk af tot 64% in 2006. In 2008 is het weer iets gestegen tot 71%.

Volgens de Veiligheidsmonitor van het CBS, waarop ook de overheid haar beleid baseert, is het een misverstand dat mensen zich steeds onveiliger zouden voelen. Volgens het CBS geeft sinds 1999 een steeds kleiner percentage Nederlanders aan zich *wel eens* onveilig te voe-

len, van 31 in 1999 tot 20 in 2008.² Het percentage mensen hieronder dat zich vaak onveilig voelt, blijft in 2008 steken op 3. Mensen zijn dus *van mening* dat Nederland steeds onveiliger wordt, maar *zelf voelen* ze zich juist minder onveilig.³

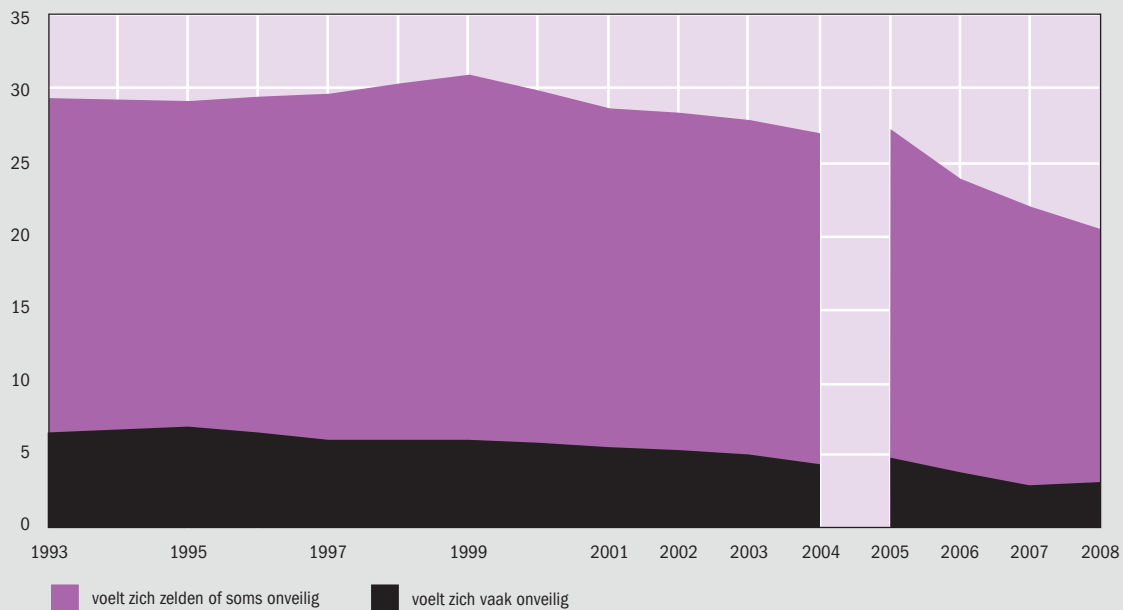
De tegenstelling tussen de grote bezorgdheid over criminaliteit als maatschappelijk probleem en persoonlijke onveiligheidsgevoelens keert terug wanneer we Nederland met andere Europese landen vergelijken. In de Eurobarometer wordt burgers gevraagd wat volgens hen de twee belangrijkste onderwerpen zijn waar *het land* mee te maken heeft. Nederlanders zetten criminaliteit jarenlang veel hoger op het lijstje van maatschappelijke problemen dan het Europese gemiddelde. Opvallend is dat wanneer Nederlanders in het European Social Survey gevraagd wordt hoe onveilig ze zich (zouden) voelen in het donker alleen op straat in hun buurt, het verschil tussen Nederlanders en Europeanen omdraait: met 18% tegen 30% voelen veel minder Nederlanders zich onveilig.

1 CBS (2010). *Integrale Veiligheidsmonitor 2009. Landelijke rapportage*. Den Haag/Heerlen: CBS.

2 In 2008 is een nieuwe nationale enquête geïntroduceerd, de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM). Deze cijfers zijn niet te vergelijken met die van de Veiligheidsmonitor (VMR) over de voorgaande jaren. Ook zijn nog maar twee meetjaren beschikbaar. Daarom laten we ze hier achterwege.

3 Noije, L. van (2009). *Sociale veiligheid*. In: Bijl, R., J. Boelhouwer, E. Pommer en P. Schyns (red.), *De sociale staat van Nederland*, p. 301-333. Den Haag: SCP.

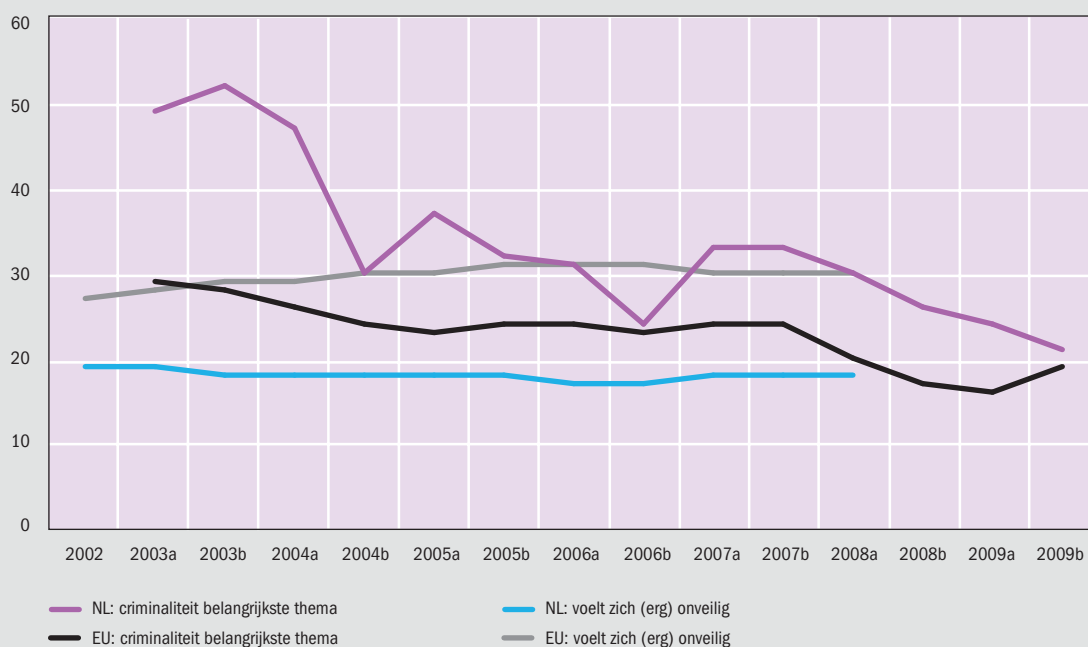
Figuur 3.1 Aandeel van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder dat zich wel eens onveilig voelt, 1993-2008^a (in procenten)

a De gegevens tot 2004 en vanaf 2005 zijn niet zonder meer vergelijkbaar, wegens de overschakeling naar de Veiligheidsmonitor Rijk.

Bron: BZK/Justitie (Politiemonitor Bevolking 1993-2004), CBS (Veiligheidsmonitor Rijk 2005-2008)

Figuur 3.2 Aandeel van de Nederlandse en Europese bevolking van 15 jaar en ouder dat criminaliteit een van de belangrijkste maatschappelijke thema's vindt, 2003-2009, en dat zich (erg) onveilig voelt alleen in het donker op straat in de eigen buurt, 2002-2008 (in procenten)

Bron: Eurobarometer (2003-2009), European Social Survey (2002-2008)

Al deze cijfers samen schetsen het beeld dat Nederlanders in de eerste plaats bezorgd zijn over misdaad als maatschappelijke misstand, maar dat ze zich er persoonlijk niet zo onveilig door voelen. Deze tegenstelling spoort ons in deze editie van het COB aan om eens wat dieper naar de onveiligheidsbeleving van Nederlanders te kijken. Deze wordt doorgaans alleen onderzocht met gesloten enquêtevragen. De standaardvraag ‘voelt u zich wel eens onveilig’ is de belangrijkste indicator voor veel onderzoek en beleid. Zeker weten of mensen deze vraag beantwoorden met criminaliteit in het achterhoofd, en niet met bijvoorbeeld natuurrampen of zelfs baanzekerheid, doen we niet, terwijl het wel zo wordt geïnterpreteerd. En zijn mensen dan bijvoorbeeld bang om zelf slachtoffer te worden, maken ze zich zorgen over de toekomst van de samenleving of zijn ze boos over de teloorgang van respectvolle omgangsvormen? In dit kwartaalbericht vragen we daarom burgers eerst op de standaardwijze of ze zich wel eens onveilig voelen, maar kunnen ze daarna hun antwoord toelichten. Ook worden de perceptie en het gevoel van veiligheid verkend in discussies in vier focusgroepen.⁴ Zo hopen we meer gevoel te krijgen voor de aard van de onveiligheidsbeleving van burgers.

HET COB: EEN FLINKE MINDERHEID VOELT ZICH WEL EENS ONVEILIG

Volgens de COB-enquête voelt 43% van de Nederlanders zich *wel eens* onveilig. Dit percentage is aanzienlijk hoger dan in de Veiligheidsmonitor Rijk 2008 (20%), of in de Integrale Veiligheidsmonitor 2009 van het CBS (26%). Wellicht wordt de vraag ‘voelt u zich wel eens onveilig’ in het COB wat algemener geïnterpreteerd, omdat mensen daaraan voorafgaand al hebben nagedacht over hun zorgen over en onvrede met de maatschappij in het algemeen. In de CBS-monitors, uitsluitend aan overlast en criminaliteit gewijd, volgt de vraag op ervaringen met overlast en criminaliteit in de eigen buurt. De eigen buurt wordt in het algemeen als veiliger ervaren en dat perspectief roept minder onveiligheidsgevoelens op dan wan-

neer wordt gevraagd naar onveiligheidsgevoelens in het algemeen.⁵

Met 49% tegen 36% voelen meer vrouwen dan mannen zich wel eens onveilig. Meer jongeren dan ouderen voelen zich wel eens onveilig. Zo voelt maar liefst 59% van de 18- tot 24-jarigen zich wel eens onveilig, terwijl het onder de 65-plussers om 37% gaat. Vooral in zeer stedelijke gebieden is het percentage mensen dat zich wel eens onveilig voelt hoog met 45. In de minst stedelijke gebieden gaat het om 38% van de inwoners.

CRIMINALITEIT ALS BRON VAN ONVEILIGHEID

Voor dit kwartaalbericht is niet zozeer de omvang als wel de betekenis van de veiligheidsbeleving interessant. Als mensen gevraagd wordt toe te lichten waaraan ze denken als ze zich wel eens onveilig voelen, blijkt criminaliteit voor de overgrote meerderheid de bron. Dit geldt zowel voor de mensen die zich *wel eens* onveilig voelen als voor diegenen die zich *niet* onveilig voelen. Voor beide groepen staan klassieke vormen van criminaliteit zoals inbraak, beroving – vooral tijdens het pinnen – en mishandeling bovenaan het lijstje van oorzaken van onveiligheidsgevoelens. Mensen denken vooral aan de mogelijkheid slachtoffer te worden in specifieke onplezierige situaties, die zowel uit de enquête als uit de focusgroepen naar voren komen. Een veelgehoorde situatie is 's nachts alleen door een park of bos naar huis lopen of fietsen. Ook parkeergarages, stations en het openbaar vervoer blijken onveiligheidsgevoelens op te roepen in de avonden wanneer er weinig andere mensen zijn. Vooral vrouwen noemen dit soort situaties. Maar met stip op nummer één zeggen mensen zich onveilig te voelen in de buurt van rondhangende groepjes jongeren, die volgens de ondervraagden een intimiderende uitstraling hebben. Met enige regelmaat wordt aangevuld dat het dan vaak om allochtone jongeren gaat. Vooral mannen geven aan dat er onveilige situaties ontstaan wanneer er drank of drugs in het spel zijn, omdat mensen dan niet meer zichzelf zijn en onvoorspelbaar worden.

4 De citaten zijn afkomstig uit de focusgroepen.

5 CBS (2008). *Veiligheidsmonitor Rijk 2008. Landelijke rapportage*, p. 30. Den Haag: CBS.

Voor de mensen die zich wel eens onveilig voelen lijkt de achterliggende gedachte dat dit soort misdrijven bestaat en hun dus kan overkomen. Mensen in de focusgroepen die zich wel eens onveilig voelen, bevestigen dat dat vooral komt door de mogelijkheid van een incident. Ze nemen daarom het zekere voor het onzekere en zoeken risico's niet op:

- A: *“Ik loop niet elke dag van ‘ahhh’, maar ik ben wel voorzichtig. Als ik niet zeker weet of ik de deur op slot heb gedaan, kijk ik wel nog even voor de zekerheid.”*
- X: *“Het is ook niet zo dat ik constant bang ben, maar ik heb mijn ogen gewoon open.”*
- Y: *“Ik bedoel, je gaat ook niet oversteken als je een vrachtwagen ziet aankomen.”*
- X: *“Nee, nou precies, dank je wel.”*

Sommige mensen geven in de enquête aan dat hun gevoel van onveiligheid wordt versterkt doordat de politie nauwelijks bij machte is tegen criminelen op te treden en het soms niet eens durft. Mensen die zich onveilig voelen hebben daarnaast minder vertrouwen in de rechtspraak: 49% heeft weinig of geen vertrouwen (rapportcijfer 5 of lager) tegen 34% van de mensen zonder onveiligheidsgevoel. Ook het vertrouwen in de regering loopt uiteen: 60% van de mensen met en 49% van de mensen zonder onveiligheidsgevoel heeft weinig tot geen vertrouwen in de regering.

De mensen die zeggen zich niet onveilig te voelen, geven vaak niet alleen aan waaraan ze denken bij onveiligheid (overwegend criminaliteit), maar ook waarom dit voor hen geen aanleiding is zich onveilig te voelen. Ten eerste zou het geen zin hebben om je voortdurend bezig te houden met mogelijke risico's, omdat dit een grote inbreuk op je levensgenot zou hebben. Risico's bestaan, maar mensen hebben zelf ook invloed door problemen niet op te zoeken en gewoon op te letten. Mensen met een positieve en respectvolle benadering van anderen zouden vanzelf minder risico lopen. Ten tweede zeggen sommige mensen dat ze nu eenmaal niet bang zijn uitgevallen. Ten derde zou het met de criminaliteit, in de eigen omgeving of in het algemeen, wel meevallen. Veel mensen zeggen dat het in hun buurt of dorp goed en veilig wonen is, maar dat ze zich misschien wel onveilig zouden voelen als ze in de grote stad zouden wonen. Volgens anderen wordt de

criminaliteit in Nederland door de media en de politiek opgeblazen. Ten slotte wordt ook het geloof genoemd als reden waarom men zich niet onveilig hoeft te voelen.

In de focusgroepen neemt vooral het eerste argument uit de enquête een centrale plaats in. Mensen die zeggen zich niet onveilig te voelen, erkennen dat hun best wat zou kunnen overkomen, maar dat ze zich daar niet druk om kunnen of willen maken. Soms voelen mensen zich simpelweg echt niet onveilig, en soms lijken ze eerder weerstand te bieden aan de negatieve gevoelens. Ook volgens deze mensen is je persoonlijke instelling belangrijk voor je gevoel van veiligheid.

- A: *“Ik kan me niet herinneren dat ik me ooit onveilig heb gevoeld. Ook mijn dochters niet. Helemaal geen last. Ze is net in Argentinië geweest. [...] Nee, het kan je altijd overkomen. Als ik me daar nu druk over moet maken dan heb ik geen leven meer.”*
- G: *“Ik heb me voorgenomen, Amsterdam is van mij. Om 2 uur 's nachts is Amsterdam ook van mij.”*
- X: *“Ik heb wel twee nare ervaringen, er is mij eens wat overkomen op het station 's avonds alleen in het donker en er is bij ons een keer ingebroken, maar ik heb wel 'nee' ingevuld, want ik wil me die angst niet aandoen [...]. Nee, want ik wil zo niet leven. Ik besef wel dat ik dat zo expliciet doe, dat ik me misschien best wel onveilig voel, maar ik wil het niet.”*
- Y: *“Ik heb eigenlijk hetzelfde [...] want ik zeg van 'ja' als het gaat om je spullen daar moet je op letten, en ik zeg 'nee' omdat ik wil geloven in het goede deel wat in de mensen zit [...].”*

In de enquête is vervolgens ook voor een aantal concrete misdrijven en vormen van overlast in de eigen buurt gevraagd in hoeverre mensen er in het dagelijks leven ongerust over zijn (zie tabel 3.1). Mannen maken zich het meest ongerust over vernieling of bekladding van straatmeubilair, gevolgd door groepjes jongeren en woninginbraak. De meeste vrouwen maken zich zorgen over woninginbraak, gevolgd door vernielingen en groepjes jongeren. Kijken we alleen naar de mensen die zich daadwerkelijk wel eens onveilig voelen, dan zijn de groepjes rondhangende jongeren de grootste bron van ongerustheid. Mensen maken zich wat hun eigen buurt betreft het minst zorgen om geweld en agressieve omgangsvormen.

Tabel 3.1 Aandeel van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder dat zich in het dagelijks leven (zeer) ongerust maakt over criminaliteit en overlast in de buurt,^a naar onveiligheidsgevoel en sekse (in procenten)

	allen	voelt zich wel eens onveilig	man	vrouw
• diefstal van uw portemonnee	20	32	16	23
• groepjes jongeren die in uw buurt rondhangen	27	48	25	29
• inbraak in woningen in uw buurt	29	48	25	33
• vernieling of bekladding van straatmeubilair in uw buurt	32	46	33	30
• agressieve omgangsvormen tussen buurtbewoners	16	25	16	16
• rotzooi op straat in uw buurt	24	35	25	24
• geweld op straat in uw buurt	14	25	13	16

a Significante verschillen zijn vetgedrukt ($p < 0.05$).

ANDERE VORMEN VAN ONVEILIGHEID

Mensen die zich wel eens onveilig voelen, denken bijna zonder uitzondering aan criminaliteit, of liever gezegd, aan de mogelijkheid dat ze er slachtoffer van worden. Hooguit wordt nog eens verwezen naar verkeersveiligheid. De groep mensen die zegt zich niet onveilig te voelen denkt ook voornamelijk aan criminaliteit, maar heeft daarnaast ook andere associaties bij veiligheid. Ook voor hen is verkeersveiligheid belangrijk. Zoals bij criminaliteit blijkt het ook hier om bewust wangedrag van mede-gebruikers als bron van de onveiligheid te gaan. Verkeersongelukken zonder opzet komen niet ter sprake.

Ook komen vormen van veiligheid aan de orde die de kwade bedoelingen van individuen wel overstijgen. Zo wordt verwezen naar de vrede en democratie in Nederland, waardoor mensen zich juist wel veilig voelen. In Nederland kun je je vrij voelen en heb je de vrijheid je mening te uiten; we worden niet geteisterd door terroristische aanslagen. Voorbeelden uit de focusgroepen:

“[...] Ik ga bijvoorbeeld naar de kerk elke zondag. Er komt bij ons niemand de kerk binnen van waar zijn jullie mee bezig. In China kan dat gebeuren, dat je opgepakt wordt. Hier mag je in vrijheid naar de kerk gaan. Ik mag in vrijheid mijn mening geven. Er is niemand die zegt dat dat niet mag. Ik voel me veilig. Ik mag zijn wie ik ben, ik mag doen wat ik wil.”

“Ook al komen er agressieve mensen op me af, dan voel ik me nog veilig. Ik heb daar larie aan, of hoe je dat ook noemt. [...] Als ik denk aan onveiligheid dacht ik meer aan die landen waar continu bommen ontploffen.”

Vormen van fysieke onveiligheid, waarbij slachtoffers vallen door een ongeluk of een ramp, spelen een veel kleinere rol in de toelichtingen en de gesprekken. Alleen paniek in een mensenmassa wordt in dit verband genoemd, naar aanleiding van de paniek tijdens de dodenherdenking op de Dam in 2010.

SLACHTOFFERERVARINGEN EN ONVEILIGHEIDSGEVOELENS

Aan een deel van de mensen dat zegt zich wel eens onveilig te voelen hebben we gevraagd een recente situatie te beschrijven. Uit deze enquêtevraag en de focusgesprekken komt naar voren dat eigen ervaringen met criminaliteit soms, maar lang niet altijd bepalend zijn voor een gevoel van onveiligheid. Van de mensen die een recente situatie beschreven (219), geeft zo'n één op de twaalf aan dat hun daadwerkelijk iets is overkomen. In de meeste gevallen betreft het inbraak, soms ook beroving, staking en belaging. De overige mensen beschrijven geen concrete voorvallen, maar onzekere situaties. Weer gaat het dan om het passeren van groepjes (allochtone) jongeren, alleen in het donker over straat gaan, met het openbaar vervoer gaan of inbraken in de buurt. Hoe-

wel de voorbeelden van incidenten ook in de focusgroepen over tafel rollen, voelen ook veel mensen zich onveilig die zelf nooit iets naars hebben meegemaakt. Vaak is dit gevoel dan gebaseerd op 'wat je zoal om je heen hoort'. Sommige mensen geven te kennen dat ze zich hier ook bewust van zijn. Uit de focusgroepen blijkt tegelijkertijd dat er ook mensen zijn die heel wat voor hun kiezen hebben gekregen, maar zich toch niet onveilig voelen.

Mensen met onveiligheidsgevoelens in de focusgroepen beschrijven het als volgt:

"Er is mij nog nooit iets overkomen als ik 's avonds in het donker naar huis fietste, want als dat wel zo was, kan ik me helemaal voorstellen dat ik hem op 'ja' zou zetten. Nu zet ik het dus eigenlijk op 'ja' terwijl ik daar eigenlijk geen reden voor heb. Dus het is meer angst voor het onbekende of angst voor wat je hoort wat er allemaal niet kan gebeuren. Dus het is niet eerlijk ingevuld wat dat betreft."

"Als je dan op het journaal dat skimmen van pinautomaten ziet, dan voel ik me ook onveilig."

"Ik voel me wel eens, dus soms, onveilig. [...] Of als je 's avonds als vrouw alleen als het donker is door een bosje moet fietsen, omdat het niet anders kan, voel ik mij niet veilig."

Moderator: Waardoor wordt dat gevoel dan veroorzaakt?

"Ik ben achterna gezeten toen ik jong was, door een hele enge man. Ik vergeet het nooit weer. Dus dat hou je toch bij je."

Uit onderstaande citaten wordt duidelijk dat slachtofferervaringen er niet altijd, of slechts tijdelijk, voor zorgen dat mensen zich onveilig voelen.

"Ik heb me nooit echt onveilig gevoeld. Ik ben wel een paar keer beroofd, maar niet dat dat mij een onveilig gevoel heeft gegeven. Ik bedoel, ja eh, je kan weinig doen tegen die mensen ofzo. [...] Ik bedoel van eh, misschien klinkt het een beetje vreemd, maar vooral een beetje zielig weet je wel, als iemand je berooft voor twee tientjes weet je wel, een beetje treurig gevoel."

"Ik werk in de psychiatrie en daar was iemand boos en die pakte een beitel en toen was mijn gevoel van veiligheid even weg en dat heeft een tijdje geduurd, maar dat is goed gekomen [...]. Je voelt je even bedreigd, het is even heel dichtbij gekomen."

CRIMINALITEIT ALS MAATSCHAPPELIJK OF PERSOONLIJK PROBLEEM

Er zijn verhalen in overvloed over criminaliteit, maar de persoonlijke ervaringen blijken relatief schaars. Daarnaast zagen we al dat het lang niet altijd de slachtoffers zijn die aangeven zich wel eens onveilig te voelen. De vraag is dan ook of mensen het criminaliteitsprobleem nu echt persoonlijk met zich meedragen. Criminaliteit is voor 24% van de ondervraagden een van de belangrijkste problemen in Nederland (zie tabel 3.2). Mensen die zich onveilig voelen vinden dit met 30% vaker een probleem dan mensen die zich niet onveilig voelen (19%). Als ze voor de keuze gesteld worden of criminaliteit een persoonlijk of een maatschappelijk probleem is, is het antwoord helder: meer maatschappelijk dan persoonlijk. Volgens de enquête vindt 49% van de respondenten het vooral een maatschappelijk en slechts 6% het vooral een persoonlijk probleem. 36% vindt het zowel een maatschappelijk als een persoonlijk probleem. Slechts 3% vindt criminaliteit dan helemaal geen probleem, maatschappelijk noch persoonlijk.

Volgens de focusgroepen kost criminaliteit de maatschappij handenvol geld. Zo krijg je er indirect hoe dan ook persoonlijk weer mee te maken.

"Ik denk dat we er allemaal mee te maken hebben, want er wordt zo onwijs veel gestolen en dat moeten we toch allemaal weer zelf betalen [...]."

"Het kost ons allemaal geld, iedereen die ergert zich eraan. Justitie doet niks. Ik heb er weinig mee te maken moet ik bekennen. [...] Ik pas me noodgedwongen aan, maar dat zie ik niet als een groot probleem."

Ook wordt criminaliteit vooral als maatschappelijk probleem gezien omdat de oplossing van de maatschappij en de overheid moet komen. Individuele mensen staan er machteloos tegenover, hoewel mensen zelf aan veiligheid kunnen bijdragen door wat meer betrokken met elkaar om te gaan.

"Dat komt gewoon, 'de maatschappij, dat zijn wij'. Ik weet niet wie die spreuk ooit bedacht heeft, maar je moet het wel met z'n allen doen, dus ook eigenlijk waar we de avond mee begonnen zijn, ken je burens en leg je contacten en begin dan maar in het klein en wees betrokken."

ONTWIKKELING VAN DE CRIMINALITEIT

Zoals we al in de inleiding constateerden, bevestigt de COB-enquête dat een ruime meerderheid van de respondenten (60%) van mening is dat de criminaliteit de laatste jaren is toegenomen. Slechts 5% vindt dat de criminaliteit is gedaald, en 28% denkt dat ze gelijk is gebleven. Dit pessimisme reikt overigens verder dan alleen criminaliteit. Zo is maar liefst 71% van mening dat mensen in ons land met steeds minder respect met elkaar omgaan en 74% vindt dat de normen en waarden steeds meer achteruit gaan. De mensen die zich wel eens onveilig voelen zijn zonder uitzondering pessimistischer over deze ontwikkelingen dan de mensen die zich niet onveilig voelen (zie tabel 3.2).

Ook in de focusgroepen overheerst het idee dat de criminaliteit almaar stijgt en de respectvolle omgangsvormen alleen maar afnemen. Als in de focusgroepen vervolgens gevraagd wordt hoe het zou kunnen komen dat er zoveel aandacht voor criminaliteit is, terwijl de algemene criminaliteitscijfers toch niet zijn gestegen, mensen zich doorgaans niet onveilig voelen en het ook niet als een groot persoonlijk probleem ervaren, dan weten velen dit wel te verklaren.

Ten eerste trekken mensen de criminaliteitscijfers in twijfel:

- A: "Jij zal het wel weten, maar ik ben er zelf van overtuigd dat we worden besodemieterd met die cijfers."
[...]
- B: "Ja, voor een politieke partij is het heel makkelijk om daar de aandacht mee te krijgen bij de mogelijke kiezers."

X: "Er wordt gesuggereerd dat het minder is. Ik geloof er helemaal niks van dat het goed gaat. In Rotterdam is de criminaliteit toegenomen. Maar tijdens de politiek is het ineens afgenomen."

Een andere reactie die in ieder gesprek terugkeert is dat de omvang van de criminaliteit misschien niet is toegenomen, maar toch zeker wel de ernst van de delicten:

A: "De criminaliteit is wat professioneler."

B: "Het is forser geworden. [...] Tegenwoordig hebben de inbrekers een pistool, dat was vroeger niet, want dat was 'not done', je nam geen pistool mee."

X: "Die dingen die gedaan worden, zijn zwaarder. Nu zijn het dingen die de krant halen en eerst niet."

Ten slotte wordt er een hele grote rol toebedeeld aan de media en de politiek die het probleem groter maken dan het is. Hogeropgeleiden lijken hier overigens minder van overtuigd dan lageropgeleiden. Er lijkt daarbij wel een verschil te zijn tussen de invloed die de media hebben op de eigen beleving van veiligheid en op de publieke opinie als geheel.

A: "Je bent er alleen mee bezig als je op tv weer ziet wat er gebeurt. Je bent er verder niet mee bezig, het is puur als je er op het journaal of de krant op wordt geattendeerd."

Moderator: Geldt dat voor de anderen ook?

B: "Ik volg ook al het nieuws, maar ik laat me eigen gebeuren er niet door beïnvloeden, maar ik wil weten wat er gebeurd is."

X: "Ik denk dat het ook een deel aangepraat wordt. Ik denk dat een Wilders een hele grote stem heeft in het onveilig voelen, en wat hier allemaal slecht is."

Tabel 3.2 Aandeel van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder dat criminaliteit als een van de belangrijkste problemen noemt en het eens is met de stellingen,^a naar onveiligheidsgevoel (in procenten)

	allen	voelt zich wel eens onveilig	voelt zich niet onveilig
• criminaliteit als belangrijk probleem	24	30	19
• criminaliteit in Nederland neemt toe	60	74	48
• in ons land gaan mensen met steeds minder respect met elkaar om	76	81	71
• de normen en waarden gaan steeds meer achteruit	74	80	70

a Significante verschillen zijn vetgedrukt.

Instemming klinkt.

- X: “Die stookt de boel op. Ik denk dat mensen zich daar door wel..., als je dat maar goed breed uitmeet.”
- Y: “Nou, ik denk dat heel veel mensen daar wel doorheen prikken.”
- Z: “Nou, vroeger had je toch dat touwtje door de brievenbus, dat de kinderen zo binnen konden komen, dat hoefje nou niet meer te doen. Er zijn wel bepaalde verschuivingen, denk ik.”

Moderator: Dus jij zegt, het is niet alleen maar stemmingmakerij?

- Z: “Nee.”
- A: “Is het niet ‘de krant brengt de grootste leugens in het land?’ De mening wordt daar wel aan opgehangen natuurlijk. Want ja, het stond in de krant.”
- B: “Maar er wordt ook veel aangepreft, hè, het feit dat er nu in de onderzoeken zo veel aandacht aan geschonken wordt, dat het dus in het nieuws en in de kranten staat van veiligheid, en dan denk ik van jongens wacht eventjes. We worden er steeds meer toe gedwongen om daar iets van te vinden. En dan vraag je van nou wie vindt dat en dan hup, terwijl je eigenlijk van huis uit en van nature niet geneigd bent om te zeggen van ‘hé pas op’.”
- X: “Wij gaan eens in de maand naar hetzelfde stadion. Fantastisch hebben we het naar ons zin. Maar wat komt er dan in beeld, die dertig, veertig gastjes die hele verkeerde dingen doen. Maar er zitten er 50.000, waaronder wij, die de dag van hun leven hebben.”

OOZAKEN VAN CRIMINALITEIT

Als de focusgroepen een tijdje over criminaliteit praten, komt de discussie als vanzelf op tekortkomingen in de maatschappij die de criminaliteit in de hand werken. Deze oorzaken blijken niet moeilijk te bedenken, ongeacht veiligheidsgevoelens, opleidingsniveau of woonregio.

Ten eerste is er de opvoeding.⁶ Doordat beide ouders tegenwoordig aan het werk zijn, hebben ze geen tijd meer om hun kinderen op te voeden of toezicht op hen te houden. Kinderen zitten vervolgens de hele dag voor de televisie of achter de computer, waardoor ze

6 Zie ook COB 2009/2. Opvoeding wordt weliswaar vaak genoemd als argument, maar als hierover wordt doorgepraat nuanceren mensen hun standpunt over het belang van opvoeding.

blootgesteld worden aan een hoop geweld via muziekzenders en computerspelletjes.

“Maar denk je ook niet dat het een beetje de opvoeding is van de maatschappij. Je mag wel zeggen, je bent ouderwets, maar als ik vroeger uit school kwam, was mijn moeder thuis. Nu moeten pa en ma – lang leve de euro – de hele dag werken, ja, ze komen om 6 uur thuis, ja, en moe moet nog boodschappen doen, en moe moet nog eten maken, oh god de was, en wacht, we hebben twee kinderen, maar wanneer hebben we daar tijd voor?”

“[...] Vroeger nam je als ouder meer verantwoordelijkheid voor je kinderen dan nu. Vroeger werd je als kind verzorgd. Nu werken vrouwen ook, daarmee is het opvoedingsniveau verlaagd.”

Ten tweede wordt er niet streng genoeg gestraft in Nederland. Deze verklaring wordt overigens steeds door mannen geopperd, hoewel vrouwen er wel mee instemmen.

- A: “Het gekke is dat iedereen het weet en iedereen er hetzelfde over denkt, dat het sinds de jaren zeventig tijd is om de knuppel erover te halen.”
- X: “Ik denk ook dat het wel toeneemt, maar ook omdat de sancties die er tegenover staan ...”
- Y: “...belachelijk zijn.”
- X: “...belachelijk zijn...”
- Z: “Mee eens.”
- X: “Je krijgt een taakstraf...”
- Z: “Als je hem al krijgt.”
- X: “... als je hem al krijgt, of je krijgt een gevangenisstraf, maar je mag dat thuis uitzitten. [...] Als je weet van te voren dat er een fikse straf op staat...”
- W: “Dan zou je het laten.”
- X: “...dan ben je eerder geneigd om het te laten.”

TOT SLOT

De meeste mensen blijken aan criminaliteit te denken, wanneer hun gevraagd wordt of ze zich wel eens onveilig voelen. Bij de mensen die zich wel eens onveilig voelen, overheerst niet zozeer de angst om slachtoffer te worden, maar meer het gevoel dat waakzaamheid nodig is. Ze zeggen zich bewust te zijn van de gevaren om zich heen. Mensen die zich niet onveilig voelen, vallen uiteen in twee groepen. De eerste groep is zich bewust van risico's, maar wil daar niet voor wijken. De tweede groep lijkt situaties van nature minder snel als bedreigend te ervaren en gaat doorgaans zorgeloos over straat. De conclusie is dan ook dat mensen met het antwoord op de vraag of ze zich wel eens onveilig voelen, ook aange-

ven met welke instelling ze de straat op gaan, waakzaam of onbevagen. Dit kan los staan van de werkelijke gevoelens van veiligheid.

Er lijkt samenhang te zijn tussen onveiligheidsgevoelens enerzijds en pessimisme over de ontwikkeling van criminaliteit en waarden en normen, en vertrouwen in het rechtssysteem en de overheid anderzijds. Toch is er bijna niemand die criminaliteit geen probleem vindt. Zij wordt vooral als een maatschappelijk probleem bestempeld, waar iedereen schade en ergernis van ondervindt. Criminaliteit is veel minder een probleem in de eigen omgeving en het eigen leven. Dit verschil tussen maatschappelijk en persoonlijk zagen we eerder al op basis van (inter-)nationale surveys. We weten nu dat de discrepantie niet verklaard kan worden door een te algemene vraagstelling 'voelt u zich wel eens onveilig', waardoor mensen hun veiligheidsgevoel niet aan criminaliteit zouden koppelen; dat doen ze meestal wel. De verklaring moet eerder gezocht worden in het feit dat enerzijds de negatieve ervaringen in de eigen omgeving nu eenmaal meevalen, maar mensen anderzijds wel zelf ervaren

dat de omgangsvormen in de publieke ruimte verruwen en er bovendien veel verhalen over criminaliteit de ronde doen. Dit kan genoeg bodem bieden om een oordeel te vormen over de criminaliteit in Nederland; voor mensen persoonlijk lijkt het voldoende om gewoon waakzaam te zijn.

Volgens veel mensen hebben media en politiek een grote invloed op de publieke opinie. De invloed van de media op de eigen veiligheidsbeleving wordt minder herkend. Mensen die zich niet onveilig voelen laten doorschemeren zich veilig te voelen ondanks de media. Mensen die iets overkomen is én zich onveilig voelen zullen ook zelden naar de media wijzen als oorzaak van de gevoelens. Anderen die zich wel eens onveilig voelen, verwijzen juist wel geregeld naar de media. Communicatiewetenschappelijk onderzoek bevestigt het idee dat media vooral invloed hebben wanneer eigen ervaringen ontbreken.⁷ We hebben gezien dat als de media invloed hebben, ze het criminaliteitsprobleem en de onveiligheidsgevoelens in ieder geval niet temperen.

7 Walgrave, S., S. Soroka en M. Nuytemans (2007). The mass media's political agenda-setting power: a longitudinal analysis of media, parliament and government in Belgium (1993 to 2000). In: *Comparative Political Studies*, jg. 41, nr. 6, p. 814-836.

4 DE EUROPESE UNIE EN HET VERDWIJNEN VAN DE GRENZEN

Samenvatting

Dit kwartaal daalt de steun voor het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie van 50 naar 43%, maar nog altijd zijn er veel meer voorstanders dan tegenstanders. Net als in eerder onderzoek zien we dat voorstanders het belang van de EU voor de Nederlandse economie benadrukken. Negatieve opvattingen over de EU worden vooral gemotiveerd door de hoge kosten voor Nederland en nu ook door het idee dat Nederland opdraait voor wanbeleid in Griekenland. Er zijn meer Nederlanders die voordelen zien van het verdwijnen van grenzen en het meer open worden van de economie dan mensen die zeggen nadelen te ondervinden. Mensen met een negatieve houding tegenover internationalisering zijn vaker lageropgeleid, zonder baan en pessimistischer over hun eigen toekomst.

Elk kwartaal leggen we stellingen voor over de EU en mondialisering. De laatste anderhalf jaar hebben zich geen grote veranderingen voorgedaan in de opvattingen over deze kwesties. Dat neemt niet weg dat we per kwartaal wel kleine maar significante verschuivingen zien. Dit kwartaal zijn minder burgers het eens met de stelling dat het Nederlands lidmaatschap van de EU een goede zaak is (een daling van 50% naar 43%). De stelling ‘mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie’ kan rekenen op iets meer instemming dan vorig kwartaal (van 16% naar 20%). In dit hoofdstuk gaan we uitgebreid op de overwegingen achter deze twee stellingen in.

EUROPA

43% van de mensen vindt het lidmaatschap van de EU een goede zaak, 18% vindt dit niet. Een vrij grote groep van 39% is neutraal. In het begin van de financiële crisis werden mensen iets positiever over de EU (zie COB 2009/1) en ze zijn dat ook gebleven. Pas in dit kwartaal zien we weer een kleine daling van de steun voor het EU-lidmaatschap.

Uit eerder onderzoek blijkt dat mensen het Nederlandse EU-lidmaatschap op zich steunen, maar dat ze toch niet erg positief zijn over of betrokken bij de EU.¹ Dat patroon zien we nog steeds terug: mensen zijn minder tevreden met de EU dan met het bestuur van de gemeente en de mate waarin zij het Europese nieuws volgens is in vergelijking met

Tabel 4.1 Reacties op stellingen over de samenleving,^a bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

	2008/1-2	2008/3-4	2009/1-2	2009/3-4	2010/1	2010/2	2010/3
‘Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak.’							
• (zeer) oneens	18	18	14	13	14	15	18
• (zeer) eens	44	45	50	49	51	50	43
‘Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie.’							
• (zeer) oneens	41	39	44	44	46	45	39
• (zeer) eens	18	18	16	16	17	16	20

a De gepresenteerde antwoorden tellen met de neutrale antwoordmogelijkheid en ‘ik weet het niet’ op tot 100%.

Bron: COB 2008/1 - 2010/3

¹ Zie Creusen, H., P. Dekker, I. de Goede, H. Kox, P. Schyns en H. Stolwijk (2010). *Europa's welvaart. De Lissabon Agenda in een breder welvaartsperspectief en de publieke opinie over de Europese Unie*, p. 23. Den Haag: SCP/CPB.

andere onderwerpen beperkt. Om te kijken of er verschuivingen optreden in de motieven van voor- en tegenstanders van de EU hebben we mensen dit kwartaal gevraagd hun antwoord te verduidelijken bij de stelling dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is. We deden dit al eerder in COB 2008/1 en 2009/1.

De voorstanders benadrukken vooral het economische belang van de EU voor een klein land als Nederland. De meesten hebben het dan over algemene economische voordelen; een enkeling refereert specifiek aan de economische crisis.

“Als klein landje stellen wij economisch niets voor. Nu we deel zijn van een groter geheel geeft dit veel voordelen.”

“Nederland heeft als klein land het buitenland nodig.”

“Een goede economische samenwerking binnen Europa is goed voor de Nederlandse economie.”

“Gelukkig 1 munt, anders waren we afgelopen jaar kopje onder gegaan.”

Ook uit de Eurobarometer blijkt dat de meeste Nederlanders het economische belang van de EU inzien. De economische crisis moet volgens hen internationaal worden opgelost (meer mensen zien hier een taak voor de EU, het IMF of de G20 dan voor de nationale regering) en Nederlanders steunen de Europese coördinatie van het economische en financiële beleid nu ook meer dan in de herfst van 2009 (van 79% naar 84%).²

Tegenstanders wijzen nog altijd op de hoge kosten voor Nederland. Die uitspraak komt vaak voor in combinatie met de argumenten dat Nederland er niets voor terugkrijgt, zijn zelfstandigheid verliest of opdraait voor wanbeleid in andere EU-landen.

“De kosten zijn veel te hoog.”

“Er gaat veel te veel geld naar Europa en we krijgen er niets voor terug.”

“Europa bemoeit zich overal mee en kost veel te veel geld.”

“Alleen al het feit dat we op den duur alle zeggenschap kwijtraken over grote belangrijke zaken [...]. Er gaat heel veel geld naar Europa om ergens in Spanje of zo'n Oostblokland nieuwe wegen aan te leggen.”

“Nederland betaalt te veel aan de EU terwijl andere landen profiteren.”

“Nederland betaalt 2 keer zo veel aan bijdrage aan de EU dan dat er subsidies aan Nederland teruggegeven worden. Ook hier draait de Nederlandse burger weer op voor de graaicultuur en het misbeleid van onstabiele Europese landen (Griekenland, Spanje, Italië en Portugal).”

De argumenten van voor- en tegenstanders van de EU lijken sterk op wat we in eerder onderzoek aantreffen. Nieuw zijn de opmerkingen dat Nederland opdraait voor wanbeleid in Griekenland. Zoals we zagen is de steun voor economische samenwerking groot, maar heeft een deel van de bevolking het idee dat Nederland moet bezuinigen omdat er in andere landen slecht beleid wordt gevoerd, en dat vinden zij onrechtvaardig.

DE VOOR- EN NADELEN VAN OPEN GRENZEN

Bij sommige wetenschappers en politici bestaat het idee dat een negatieve houding tegenover de EU (er is weliswaar steun voor het Nederlandse EU-lidmaatschap, maar men is toch niet erg positief over de ontwikkeling van de EU) voortkomt uit het feit dat sommige mensen zich bedreigd voelen door mondialisering en het idee hebben dat ze van deze, voor hen ongreepbare, ontwikkelingen vooral nadelen ondervinden. Zo zei voormalig vicepremier Wouter Bos tijdens de jaarlijkse Bilderbergconferentie van werkgeversorganisatie VNO-NCW in 2008: “Globalisering is niet alleen een hallelujaverhaal. Er zijn ook verliezers, zoals de werknemers van Calvé die zorgen en angsten hebben omdat ze hun werk naar lagelonenlanden zien verdwijnen. Of mensen die niet kunnen wennen aan de culturele diversiteit in hun wijk en stad of last hebben van de twintig hardwerkende Polen die met z'n allen op twee kamertjes naast hen wonen.” (Trouw, 2 februari 2008).

Desgevraagd blijkt slechts een beperkt deel van de Nederlandse bevolking (tussen de 15 en 20%) het eens te zijn met de stelling dat mensen zoals zij vooral nadelen ondervinden van het verdwijnen van de grenzen en het meer

² TNS Opinion & Social, Eurobarometer 73. Public Opinion on the European Union. First Results, voorjaar 2010.

open worden van de economie.³ In de enquête en de focusgroepen zijn we nagegaan aan welke voor- en nadelen van het verdwijnen van de grenzen mensen denken en in hoeverre ze die nadelen zelf ondervinden.

De meerderheid van de burgers zegt geen nadelen te ondervinden van het verdwijnen van de grenzen en het open worden van de economie. In hun toelichtingen geven ze aan dat deze ontwikkelingen juist voordelig zijn. Een deel van hen wijst dan op gunstige ontwikkelingen voor Nederland als geheel; een ander deel zegt zelf positieve gevolgen te ondervinden. De positieve ontwikkelingen voor Nederland als geheel gelden vooral voor de economie (vrije handel) en het grensoverschrijdend oplossen van problemen. Ook uit de Eurobarometer blijkt dat veel mensen (79%) vinden dat globalisering kansen biedt voor de economische groei.

“Beter voor de economie (handel).”

“Meer export mogelijk met landen in Europa, voor Nederland als doorvoerland is dit gunstig.”

“Opsluiten achter de grenzen heeft voor iedere Nederlander nadelen. Wij leven in een klein land en kunnen daar geen hek omheen zetten, dat zou economisch heel slecht zijn.”

Wie zelf voordelen zegt te ondervinden, heeft het vaak over het gemak van vrij reizen en dezelfde munt in de EU. Ook is het fijn dat je in principe overal kunt gaan werken. Een aantal respondenten woont in grensgebieden en ondervindt deze voordelen dagelijks. Anderen ondervinden de voordelen van open grenzen in hun werk.

“Reizen en betalen in en naar het buitenland is eenvoudiger geworden.”

“Juist hier in de grensgebieden is het een groot economisch voordeel dat de grenzen verdwijnen.”

“Als zelfstandig ondernemer is het voor mij eenvoudiger zaken te doen met andere Europese landen. Bijvoorbeeld de samenwerking met buitenlandse collega's om samen projecten uit te voeren is goed te regelen.”

“Wij hebben als melkveehouder te maken met export, zodat open grenzen dus beter werken.”

Sommigen ondervinden zelf geen nadelen, maar realiseren zich dat het verdwijnen van de

grenzen voor anderen wel nadelige gevolgen kan hebben.

“Ik ben zelfstandig ondernemer en denk niet dat er voor mij nadelen zitten aan het openstellen van grenzen. Ik zit niet in loondienst en heb geen baan waarvoor ik bang hoeft te zijn dat die wellicht zou kunnen verdwijnen omdat grenzen worden opengesteld (doordat immigranten hierheen komen of doordat werk naar het buitenland verhuist).”

Bij de groep die zegt dat ze nadelen ondervindt van het verdwijnen van de grenzen en de open economie voeren twee argumenten de boventoon. Het eerste is dat door de open grenzen ‘verkeerde’ mensen zonder controle kunnen binnenkomen en dat daardoor de criminaliteit stijgt. Het tweede argument betreft goedkope krachten op de arbeidsmarkt die het werk innemen. De toelichtingen gaan in de meeste gevallen over algemene situaties; slechts een enkeling licht zijn antwoord toe met een persoonlijk verhaal.

“Door de open grenzen komen de verkeerde mensen ons land in.”

“Criminaliteit komt op deze manier gemakkelijk het land in, denk aan bendes uit Oostbloklanden.”

“Buitenlanders nemen de banen in.”

“Door het verdwijnen van de grenzen komen de arbeiders uit die landen hier werken voor bodemprijzen. En daarbij nemen ze al hun verdiende centen mee naar huis dus helpt het onze economie niet echt. Ze pikken al onze banen in de bouw in omdat ze een stuk goedkoper zijn (hier spreek ik uit ervaring over).”

De mensen die de stelling met ‘neutraal’ beantwoorden noemen in hun toelichting vooral de nadelen van het verdwijnen van de grenzen. Enkele mensen wijzen erop dat open grenzen zowel voor- als nadelen hebben.

“Het openstellen van grenzen heeft voor- en nadelen. Door de crisis ben ik zelf net werkloos geworden. Het meer open worden van de grenzen heeft ook veel buitenlandse arbeidskrachten naar Nederland getrokken. Ik heb daar nu last van bij het vinden van een andere baan.”

Ook in de focusgroepen zegt slechts een klein deel van de deelnemers nadelen te ondervinden. Men wijst op de concurrentie op de arbeidsmarkt en woningmarkt. Ook denken men aan toegenomen criminaliteit. In drie van de vier groepen komt het gesprek snel op

3 Ook uit Duits onderzoek blijkt dat slechts een gering percentage zichzelf als een verliezer ziet, zie Neugebauer, G. (2007). *Politische Milieus in Deutschland*, p. 84. Bonn: Verlag JWH Dietz.

de integratie van allochtonen: de deelnemers zijn van mening dat de mensen die hierheen komen zich moeten aanpassen. In de groepen hogeropgeleiden zien mensen vooral de voordelen van vrij reizen en goedkope werknemers. Veel deelnemers beantwoorden de stelling met 'weet niet' of 'neutraal'. Ze zeggen dat ze niet weten of zij persoonlijk voor- of nadelen ondervinden. De meeste respondenten zijn niet met dit thema bezig; bij globalisering en de effecten van het verdwijnen van de grenzen staan ze normaal gezien niet stil.

Sommige auteurs denken dat er een (belangen)tegenstelling zal ontstaan tussen de mensen die nadelen ondervinden van het verdwijnen van de grenzen (de 'verliezers') en de mensen die juist voordelen ondervinden (de 'winnaars').⁴ Gevraagd naar een mogelijke tegenstelling of conflict blijft het in de focusgroepen een tijdje stil. Mensen denken niet dat er rond dit thema snel een conflict zal ontstaan; ze denken zeker niet in termen van mensen die winnen of verliezen. Wel vermoeden ze dat er voor bepaalde groepen nadelen zijn, zoals voor werknemers van productiebedrijven die naar andere landen gaan, voor bouwbedrijven die moeten concurreren met goedkope arbeiders of voor lageropgeleide jongeren. Voordelen zijn er voor bedrijven die goedkope arbeiders in dienst nemen en voor drugsdealers.

Moderator: Hebben jullie een idee wie er voordeel van heeft van de open economie?

A: *"Alleen de oplichters, die aspergeboeren. [...] Die deden er ook tien in een container voor een hongerloontje en hebben er voordeel van."*

B: *"Drugsdealers."*

In de Eurobarometer is gevraagd of globalisering sociale ongelijkheid vergroot. Nederlanders zijn het van alle Europeanen het meest met deze stelling oneens: 46% denkt dat globalisering de sociale ongelijkheid niet vergroot, eveneens 46% denkt dat dit wel het geval is.⁵ Uit de hier gepresenteerde cijfers blijkt dat ook

het aandeel mensen dat zelf nadelen ervaart klein is. Dat neemt niet weg dat sommige deelnemers, vooral in de groepen lageropgeleiden, wel over zichzelf en hun plek in de maatschappij praten alsof ze slachtoffer zijn van ontwikkelingen waarop ze zelf geen greep hebben. Ze maken zich zorgen over hun eigen inkomen, over de richting die de samenleving op gaat, over de integratie van allochtonen en over criminaliteit. Ze brengen deze onderwerpen met elkaar in verband, maar hebben niet het gevoel dat ze er zelf echt veel aan kunnen doen. De oorzaak wordt niet zozeer gezocht in grote maatschappelijke ontwikkelingen als mondialisering of modernisering, maar veel meer in de nationale politiek die keuzes maakt waarin zij zich niet kunnen vinden.

POSITIEVE EN NEGATIEVE HOUDINGEN OVER INTERNATIONALISERING

De hiervoor besproken stellingen over de EU en het verdwijnen van de grenzen hangen sterk met elkaar samen. In deze paragraaf combineren we daarom beide stellingen om twee groepen tegenover elkaar te kunnen plaatsen: mensen met een negatieve houding tegenover internationalisering en mensen met een positieve houding. Die laatste groep is het (zeer) eens met de stelling dat het EU-lidmaatschap een goede zaak is en (zeer) oneens met de stelling dat mensen zoals zij nadelen ondervinden van het verdwijnen van de grenzen. Mensen met een negatieve houding delen deze mening niet: zij staan juist afkeurend of neutraal tegenover het EU-lidmaatschap en antwoorden '(zeer) eens' of 'neutraal' op de stelling dat mensen zoals zij vaak nadelen ondervinden van het verdwijnen van de grenzen.⁶

In tabel 4.2 is te zien dat mensen met een positieve houding tegenover internationalisering veel vaker hogeropgeleid zijn en een bovenmodaal inkomen hebben. Mensen met een negatieve houding zijn vaker lageropgeleid en hebben geen werk. De verschillen tussen mannen en vrouwen en tussen mensen van verschillende leeftijden zijn aanzienlijk

6 Ook bij de open antwoorden zien we dat mensen hun 'neutrale' positie vaak met negatieve argumenten motiveren. Vandaar dat we de neutrale categorie bij de negatieve houding hebben geteld. De achtergrondkenmerken van mensen met een negatieve en neutrale houding lijken ook meer op elkaar dan de achtergrondkenmerken van mensen met een positieve houding.

4 Kriesi H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschier en T. Frey (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*, p. 4. Cambridge: Cambridge University Press.

5 TNS-NIPO. Eurobarometer 72. *De publieke opinie in de Europese Unie*, najaar 2009, p.42.

Tabel 4.2 Houding tegenover internationalisering naar achtergrondkenmerken,^a bevolking van 18+, 2010 (afwijkingen in procentpunten)

	houding tegenover internationalisering	
	positief ^b	negatief ^c
allen	31	33
man	+4	-1
vrouw	-4	+1
18-34 jaar	+4	-6
34-54	-1	+4
55+	-2	0
lager opgeleid	-17	+14
middelbaar	-6	+4
hoger	+23	-19
inkomen beneden modaal	-7	+4
ongeveer modaal	-2	+4
bovenmodaal	+20	-12
studeert	+6	-11
betaald werk	+3	-1
huisvrouw of man	-12	+12
werkloos, bijstand, arbeidsongeschikt	-16	+13
pensioen	-1	-2
leest regelmatig de Telegraaf	-8	+9
leest regelmatig NRC(Next), Volkskrant en/of Trouw	+24	-20
voorkeur voor de SP	-10	+8
GroenLinks	+30	-22
PvdA	+10	-10
D66	+22	-15
CDA	+10	-15
ChristenUnie	-3	-10
VVD	+9	-8
PVV	-21	+27
gaat niet stemmen	-20	+15

a Percentages zijn voor drie kwartalen van 2010 samen. Vetgedrukte cijfers geven significante afwijkingen ($p < 0,05$) van de rest van de bevolking aan.

b Een combinatie van mensen die het (zeer) eens zijn met de stelling dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is en (zeer) oneens met de stelling 'mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie'.

c Een combinatie van mensen die (zeer) oneens of neutraal invullen bij de stelling dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is en (zeer) eens of neutraal bij de stelling 'mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie'.

Bron: COB 2010/1-3

kleiner. Lezers van NRC, Volkskrant of Trouw hebben vaker een positieve houding dan mensen die deze kranten niet lezen. Onder de aanhangers van GroenLinks en D66 zijn veel mensen positief over internationalisering; de aanhangers van de PVV en mensen die niet gaan stemmen zijn vaker negatief.

In tabel 4.3 kijken we of mensen met een positieve of juist negatieve houding tegenover de EU en mondialisering ook in andere opvattingen blijk geven van een meer open of gesloten houding. Dat blijkt inderdaad zo te zijn. Mensen met een negatieve houding hebben minder sociaal vertrouwen, zijn negatiever over de multiculturele samenleving en hebben minder vaak vertrouwen in de politiek. Ook hebben ze het gevoel dat ze minder greep hebben

op hun eigen toekomst en vinden ze het vaker moeilijk om hoopvol te zijn over die toekomst. ‘Kosmopolieten’ zijn minder vaak negatief over hun toekomst, zijn minder negatief over de multiculturele samenleving en hebben vaker vertrouwen in de politiek.

De kenmerken die in tabel 4.2 en 4.3 in verband zijn gebracht met de houding tegenover internationalisering hangen onderling natuurlijk ook weer samen. Houdt men daarmee rekening (in een multiple regressie) dan vallen de effecten van leeftijd en werksituatie weg. Het sterkste effect op internationalisering behoudt opleidingsniveau; ook de relaties met houdingen over de multiculturele samenleving, greep op de eigen toekomst en vertrouwen in de Tweede Kamer houden stand.

Tabel 4.3 Houding tegenover internationalisering naar verschillende opvattingen,^a bevolking van 18+, 2010 (afwijkingen in procentpunten)

	houding tegenover internationalisering positief ^b	negatief ^c
allen	31	33
over het algemeen zijn mensen wel te vertrouwen (oneens)	-12	+17
Nederland prettiger land als minder migranten (eens)	-14	+15
aanwezigheid verschillende culturen aanwinst (oneens)	-17	+20
moeilijk hoopvol te zijn over toekomst (eens)	-13	+11
leven wordt eerder beter dan slechter voor mensen zoals ik (oneens)	-10	+13
weinig greep op toekomst (eens)	-15	+14
verwacht dat eigen financiële situatie verslechtert	-9	+13
voldoende vertrouwen Tweede Kamer	+13	-13
voldoende vertrouwen regering	+13	-13

a Percentages zijn voor drie kwartalen van 2010 samen. Alle cijfers wijken significant af van het gemiddelde bij $p < 0,05$.

b Een combinatie van mensen die het (zeer) eens zijn met de stelling dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is en (zeer) oneens met de stelling ‘mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen’.

c Een combinatie van mensen die (zeer) oneens of neutraal invullen bij de stelling dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is en (zeer) eens of neutraal bij de stelling ‘mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen’.

Bron: COB 2010/1-3

SLOT

Meer mensen zijn voorstander van het Nederlands lidmaatschap van de EU dan tegenstander (43% versus 18%). Dit kwartaal zijn mensen iets negatiever dan vorige kwartalen. De argumenten van voor- en tegenstanders van de EU lijken sterk op de argumenten die we ook al tegenkwamen in eerdere kwartaalberichten (zie COB 2008/1 en 2009/1). Wel anders is dat de economische ontwikkelingen in Griekenland en Spanje nu nadrukkelijk worden aangevoerd als argument dat het lidmaatschap geen goede zaak is: mensen hebben het idee dat Nederland opdraait voor wanbeleid in andere landen en vinden dat oneerlijk.

Slechts een klein deel van de burgers zegt zelf nadelen te ondervinden van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie. De nadelen die worden genoemd betreffen zorgen over stijgende criminaliteit en toenemende concurrentie op de arbeidsmarkt. De meeste mensen zien juist voordelen van het verdwijnen van de grenzen. Het is goed voor de Nederlandse economie. En op persoonlijk vlak is het handig als je vrij kunt reizen en kunt betalen met dezelfde munt, of is het belangrijk als je een baan hebt die afhankelijk is van de open economie.

Opleidingsniveau blijkt, zoals we ook in eerdere kwartaalberichten zagen, van grote invloed op de houding tegenover internationalisering. Hogeropgeleiden en stemmers van GroenLinks en D66 hebben veel vaker een positieve of kosmopolitische houding. Een meer negatieve houding treffen we aan bij lageropgeleiden, PvdV-stemmers en mensen die negatief zijn over de multiculturele samenleving en hun eigen toekomst.

VERANTWOORDING

Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt gedaan door het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van de Voorlichtingsraad (VoRa) en heeft de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Het onderzoek resulteert in kwartaalrapporten en een jaarlijkse verdiepende studie. In oktober 2009 is de eerste verdiepende studie verschenen en een achtergrondstudie met een toelichting bij de opzet van het COB, beide beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Paul Dekker, Tom van der Meer, Peggy Schyns en Eefje Steenvoorden. *Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP, 2009.
- Paul Dekker (red.). *Met en wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP, 2009.

Onderzoek in het derde kwartaal van 2010

Er is een kwartaalenquête gehouden en er is focusgroeponderzoek gedaan. Het enquêteonderzoek is uitgevoerd door MarketResponse Nederland op een steekproef van personen van 18 jaar en ouder uit zijn bestand 'De Onderzoek Groep'. Dit onderzoekspanel is samengesteld op basis van telefonische werving en maakt geen gebruik van zelfaanmeldingen. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding. Ook voor deelname aan de COB-enquête is niet betaald. Uit het panel zijn 1261

respondenten van 18 jaar en ouder telefonisch geselecteerd, van wie er 1001 tussen 7 juli en 9 augustus de vragenlijst volledig hebben ingevuld (721 via internet en 280 schriftelijk). De gemiddelde invultijd van de online vragenlijst was ongeveer 22 minuten. Tenzij anders vermeld zijn in dit rapport de resultaten gewogen op sekse, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De weegfactor varieert van 0,64 tot 2,45 en de wegefficiëntie is 89%, resulterend in een effectieve steekproef van 893. De respondenten beoordeelden de enquête op een schaal van 1-10 met gemiddeld een 7,2; 4% gaf een onvoldoende.

Het focusgroeponderzoek is uitgevoerd door Ferro en Veldkamp. Veldkamp deed dit kwartaal onderzoek onder een groep lageropgeleiden en een groep hogeropgeleiden in Apeldoorn op 15 juli. Ferro deed hetzelfde in Amsterdam op 20 juli. De gesprekken bestonden uit een algemene ronde over de Nederlandse samenleving, het invullen en uitvoerig bespreken van enkele vragen uit de kwartaal-enquête over open grenzen en gevoelens van (on)veiligheid. Alle gesprekken duurden ongeveer twee uur. Wat in het voorliggende rapport is vermeld over de focusgroepen is ontleend aan de onderstaande rapportages van de onderzoeksbureaus en eigen waarneming van de SCP-onderzoekers.

Rapporten, beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Imre van Rooijen en Petra van Laar, *Onderzoekstechnische verantwoording Burgerperspectieven 2010, 3e kwartaal*. Leusden: Market Response, augustus 2010 (projectnummer 16016).
- Judith van Male en Gerben Bruins, *COB-focusgroepen derde kwartaal 2010: Amsterdam*. Amsterdam: Ferro, augustus 2010 (projectnummer 3778).
- Simone Roos en Judith ter Berg, *COB-focusgroepen derde kwartaal 2010: Apeldoorn*. Amsterdam: Veldkamp, augustus 2010 (projectnummer 4985).